

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut

Eva Leppik

**VANEMLIKU HOOLETA LAPSE PERRE VÕTMINE –
KUIDAS SÜNNIB OTSUS?**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Avo Trumm, PhD

Tartu 2013

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töös kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

/Eva Leppik/ 30.05.2013

ABSTRACT

Decision-making about fostering child without parental care

Eva Leppik

The aim of the current bachelor's thesis is to explore the factors what have an impact on the decision whether to become foster parent or not. The thesis applies a theory of planned behaviour by Ajzen (1991) & Fishbein (2000), what provides a theoretical explanation how various beliefs determine the intention to perform certain behaviour at individual level. In the context of current thesis, the intended behaviour concerns becoming foster parent and the impacting beliefs are related to various expectations and fears, occurring during the long-lasting process of decision-making. The empirical analysis is based on four qualitative in-depth interviews with people who have intended to foster a child without parental care. Two respondents included in the study have become foster parents, but two have postponed their decision.

Proceeding from the aim, the following research questions were set:

- What are the primary expectations and motives of people having an intention to become foster parent and take into the family a child without parental care?
- What kind of fears and risks have potential foster parents experienced during the decision-making process?
- What is an impact of obligatory for future foster parents training program PRIDE on the decision-making process?
- What are the major differences in the process of decision-making between those who have become foster parent and those who have postponed their decision or have gave up?

The study revealed that the main factors motivating people to foster child without parental care are related to compassion and wish to help neglected children and/ or wish to have a child in the family when the biological children have grown up. The biggest fear is that the foster child will be returned to biological parents.

SISUKORD

SISSEJUHATUS	5
I PEATÜKK: PROBLEEMI TAUST - VANEMLIKU HOOLETA LAPSED JA NEILE SUUNATUD ASENDUSHOOLDUSE VÕIMALUSED	7
1.1 Vanemliku hooleta lapsed	7
1.2 Vanemliku hooleta laste elu korraldamine	8
1.3 PRIDE koolitus	13
II PEATÜKK: UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD	15
2.1 Miks hakata asendusvanemaks?	15
2.2 Võõra lapse perekonda võtmise keerukus	15
2.3 Kasuvanemate ootused, hirmud ja motiivid	17
2.4 Asendusvanemaks hakkamise otsuse kujunemine kavatsusliku käitumise teooria kohaselt	19
III PEATÜKK: UURIMISPROBLEEM JA METOODIKA	21
3.1 Probleemi seade	21
3.2 Meetod	22
IV PEATÜKK: ANALÜÜSI TULEMUSED JA ARUTELU	25
4.1 Mõte/kavatsus asendusvanemaks olemiseks	25
4.2 Algsed ootused	27
4.3 Algsed kartused, hirmud	31
4.4 PRIDE koolitus ja selle mõju	34
4.5 Koolituse mõju ootustele ja hirmudele	37
4.6 Lõplik otsus	38
4.7 Hinnang tehtud otsusele	39
KOKKUVÕTE	41
KASUTATUD KIRJANDUS	45

SISSEJUHATUS

Läbi aegade on olnud meie ühiskonnas lapsi, kellel puuduvad vanemad või kelle kodune olukord nõuab nende sünnipärasest keskkonnast lahutamist. Tegu on keerulise valdkonnaga ja nende lastega peavad tegelema professionaalid. Just nende inimeste otsustest sõltub see, milliseks kujuneb lapse elu peale perekonnast lahutamist. Lahutamine perekonnast on lapse jaoks valulik protsess ning seda tehakse viimase valikuna. Pärast perekonnast lahutamist suunatakse laps asendushooldusele. Asendushooldus tuleb valida võimaluse järgi – last ei ole võimalik lapsendada enne tema bioloogilistelt vanematelt hooldusõiguse ära võtmist. Kuna kohtu kaudu hooldusõiguse äravõtmine kulgeb pikka aega, on selle protsessi ajaks tarvis leida lapsele võimalikult turvaline keskkond.

Vanemliku hooleta lastele Eestis pakub riik erinevaid asendushoolduse võimalusi. Nendest peamisteks on riiklik asenduskodu teenus ja lapse perekonnas hooldamise teenus. Parimaks lahenduseks on autori subjektiivsest seisukohast lapsendamine ning ka lapse kasvamine kasuperes, kuna mõlemal juhul saab laps viibida pere keskel ja tunda end täisväärtusliku ühiskonna liikmena.

Seoses sellega on aga tekkinud probleem – neid inimesi, kes võtaks võõra lapse perekonda hooldamisele ei ole meie riigis piisavalt või ei ole nende kvalifikatsioon nõutaval tasemel, mistõttu seda lahendust ei ole olnud võimalik täiel määral rakendada. Praeguse ajani on Eestis antud valdkonda vähe uuritud ning seetõttu püüabki autor selgitada, millised on need motiivid, miks hakatakse kasuvanemateks, miks lapsendatakse ja millised on võõra lapse perre võtmisega seonduvad ootused ja hirmud. Samuti on oluline see, miks asendusvanemaks hakatud ei ole. Põhjuste väljaselgitamine aitab tuvastada, millised on lastele ja peredele suunatud hoolekandesüsteemi nõrgad kohad, millest kasuvanemad juhivad ning kuidas tõsta kasuvanemate motivatsiooni, et rohkem vanemliku hooleta lapsi saaks koha kasuperes. Uurimustöö empiiriline osa põhineb kasuvanemate ja kasuvanemaks hakata soovijatega läbi viidud kvalitatiivsetel intervjuudel. Kuna mõlema näol ei ole tegu bioloogiliste vanematega, nimetab autor neid ühendava sünonüümiga asendusvanemateks. Töös ei käsitleta eestkostet, kuna sooviks oli uurimustöö fookuseerida just lepinguga perekonnas hooldavatele peredele ja

lapsendajatele ning nendele, kes asendusvanemaks hakanud ei ole.

Esimeses peatükis antakse ülevaade selle kohta, kes on vanemliku hooleta laps, mis põhjustel jääda vanemliku hooleta ning millised on vanemliku hooleta lastele suunatud teenused. Teine peatükk räägib asendusvanemate perspektiivist – millised on tingimused, kui keeruline on võõra lapse perre võtmine, millised on asendusvanemate ootused, hirmud ja motiivid ning kuidas kujuneb otsus asendusvanemaks hakkamise/mitte hakkamise suhtes. Kolmandas peatükis esitatakse uurimuse probleemipüstitus ja ülevaade meetodi valikust, neljandas peatükis uurimustulemuste analüüs ja nende arutelu ning seejärel uurimustöö kokkuvõte.

I PEATÜKK: PROBLEEMI TAUST - VANEMLIKU HOOLETA LAPSED JA NEILE SUUNATUD ASENDUSHOOLDUSE VÕIMALUSED

1.1 Vanemliku hooleta lapsed

Lastel on õigus elule ja arengule, kaitsele, tervise kaitsele, privaatsusele, mõlema vanema hoolitsusele, nimele ja kodakondsusele, emakeelele ja kultuurile, haridusele, õigus vabalt väljendada oma arvamust ning õigus mängu- ja puhkeajale. Lapse õigused on inimõigused. Need on õigused, mis kehtivad kõigile hoolimata vanusest, soost, rahvusest või muudest tunnustest. Seega, lapsel on paljuski needsamad õigused, mis on täiskasvanutel. Kui räägime lapse õigustest, mõtleme lapse inimõigusi. Kuna lapsed ei suuda alati oma õiguste ja huvide eest ise seista, vajavad nad täiskasvanute abi. Täiskasvanud peavad tagama lastele eluks vajaliku ning looma sobivad tingimused, et laste anded ja huvid saaksid areneda (Teder 2011).

Perekonnaseaduses (§135) on sätestatud, et lapse võib sotsiaalteenuse ja muu abi osutamiseks eraldada kodust ja perekonnast ainult järgmiste asjaolude üheaegsel esinemisel:

- 1) puudused lapse hooldamisel ja kasvatamisel ohustavad lapse elu, tervist või arengut või kui laps ise oma käitumisega seab ohtu oma elu, tervise või arengu;
- 2) perekonna ja lapse suhtes kasutusele võetud muud abinõud ei ole osutunud küllaldaseks või nende kasutamine ei ole võimalik;
- 3) lapse eraldamine perekonnast toimub lapse huvides.

2012. aastal registreeriti Eestis 2808 vanemliku hooleta last, kellest ära paigutati¹ 352. Peresisele hooldusele suunati möödunud aastal 175 last, riiklikule asenduskoduteenusele 134, bioloogilisse perre 43 ning varjupaikadesse paigutati 58 last (Statistika andmebaas).

Järgnevalt annab autor lühiülevaate hoolekande viisidest, mis on riigi poolt loodud neile lastele, kellel oma kodu ei ole või kelle vanemad ei ole võimelised nende eest hoolt kandma.

¹ „ära paigutati“ on hoolekandestatistikas juurdunud ametlik väljend, mis tähendab „probleemi lahendamist“, „teenusele suunamist“ vms.

1.2 Vanemliku hooleta laste elu korraldamine

Laste hoolekandega seonduvat reguleerivad põhiliselt perekonnaseadus ja sotsiaalhoolekande seadus. Perekonnaseaduse alusel saab määratleda, millised on vanema ja lapse vahelised õigussuhted ning perekonnaseadusele tuginedes võib otsustada kohus, kas laps perekonnast eraldada või piirata vanemate isikuhooldusõigusi. Sotsiaalhoolekande seaduse alusel võib lapse paigutada asenduskodusse või leida talle hoolduspere. Lapse elukohajärgsel omavalitsusel tuleb valida lapsele sobiv teenus: asenduskodu, hoolduspere või eestkoste seadmine (Riigikontroll 2009: 5).

Lapsendamine

Lapsendamist reguleerib Perekonnaseadus, mis võeti vastu 18.11.2009 ning jõustus 01.07.2010. Lapsendada on lubatud, kui see on lapse huvides vajalik ning on alust arvata, et lapsendaja ja lapse vahel tekib vanema ja lapse suhe (Sotsiaalministeerium 2012a). Lapsendamisega tekivad lapsendatu ja tema sugulaste ning lapsendajate ja nende sugulaste vahel võrdsed isiklikud ja varalised õigused-kohustused. Lapsendajad kantakse lapse sünniakti kirja vanematena ja soovi korral saab laps ka endale sama perekonnanime. Lapsendamine seisab väljaspool sotsiaalhoolekannet, kuid võib olla lapsele parim lahendus, sest lapsendatu satub lihase järeltulija õiguslikku seisusesse. Sel puhul langevad lapse ja riigi huvid kokku: laps saab endale vanemad ja seetõttu väljub sotsiaalhoolekande haldusalast (Loot-Grossmann 2000: 68-69).

Lapsendamine on tähtajatu ega saa olla seotud tingimustega; lapsendajaks võib olla vähemalt 25-aastane isik, kes on suuteline lapse täisealiseks kasvatama; lapsendada saab ainult alaealist (kuni 18-aastast) isikut; lapsendada saab last, kelle vanem(ad) on andnud lapsendamiseks nõusoleku, kelle vanem(ad) on surnud või kelle vanema(te)lt on isikuhooldusõigus täielikult ära võetud; sama last võivad lapsendada ainult omavahel abielus olevad isikud; lapsendajaks võib olla abielus mitteolev isik (MTÜ Oma Pere 2013a).

Lapsendamine on otseses seoses isikuhooldusõiguse äravõtmisega. Kui need õigused on bioloogilistel vanematel säilinud, siis last lapsendamisele anda ei saa. Eesti Sotsiaalministeeriumi kodulehelt nähtub, et viimastel aastatel on Eestis lapsendatud 40-50 last aastas. Perekondi on lapsendamise järjekorras hinnanguliselt paarsada (Sotsiaalministeerium

2012a). Nagu statistikast selgub, siis on palju neid lapsi, kelle vanematelt on küll vanemaõigused ära võetud, kuid keda ei ole lapsendatud. Kui vaadelda näiteks 2011. aasta statistikat, siis vanemlike õigusteta vanemate lapsi oli kokku 187, kuid lapsendati 2011. aastal vaid 109 last (tabelid 1 ja 2).

Tabel 1. Kohtus isikuhooldusõigusteta jäänud vanemate lapsed

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Isikuhooldusõigustest ilma jäänud vanemate lapsed Eestis:	286	264	236	176	217	225	262	172	187
Neist poisid:	149	138	125	101	119	110	135	89	91
Neist tüdrukud:	137	126	111	75	98	115	127	83	96

Allikas: Statistikaamet

Lapsendatud laste arv on viimase üheksa aasta jooksul püsinud suhteliselt stabiilne, kuid aastal 2011 oli see arv väiksem – 109. See on ühtlasi väikseim lapsendamiste arv viimase kümnendi vältel.

Tabel 2. Aasta jooksul lapsendatud lapsed

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Peresisene	63	63	87	81	57	62	65	62	43
Uude perekonda Eestis	52	74	49	57	54	49	37	48	51
Välisriiki lapsendatud lapsed	15	28	16	20	31	28	24	28	15
Kokku lapsendati	130	165	152	158	142	139	126	138	109

Allikas: MTÜ Oma Pere (2013c)

Perekonnas hooldamise teenus vanemliku hooleta lapsele

Lapse perekonnas hooldamine on alternatiivne teenus laste hoolekandeesutusele (lastekodule või turvakodule), et tagada lapsele stabiilset ja turvalist perekeskkonda. Perekonnas hooldamine võib olla lühi- või pikaajaline sõltuvalt lapse vajadusest, eesmärk on lapse tagasipöördumine oma perekonda. (Lapsendamine ja eestkoste seadmine. Perekonnas hooldamine 2013) Perekonnas hooldamist vaadatakse kui teenust, mitte kui lapsendamist või lapse endale päriseks jätmist. Teenuse eesmärgiks on see, et laps pöördub oma bioloogilise perekonna juurde tagasi ning mida lühemat aega perekonnas hooldamine kestab, seda parem.

Perekonnas hooldamine toimub valla- või linnavalitsuse ja hooldamisele võtja vahel sõlmitud kirjaliku lepingu alusel. Lepingus saab kindlaks määrata, millal või millistel alustel võib lapse perekonda tagasi saata ning selles sätestatakse kõik lepingu mõlemaid osapooli huvitavad õigused ja kohustused. (Sotsiaalministeerium 2012b)

Oluliseks kriteeriumiks on see, et kasuvanemate ja kasulapse vahel puuduvad sugulussidemed ja lapsel on võimalus pöörduda tagasi oma pärisvanemate juurde. Lapse perekonda hooldamisele suunamisel ja talle juhtumiplaani koostamisel arvestatakse vähemalt 10-aastase lapse soovi. Kui lapse arengutase seda võimaldab, tuleb arvestada ka noorema kui 10-aastase lapse soovi. Enne nõusoleku andmist on lapsel õigus tutvuda hooldajaks saada soovija, tema perekonna liikmete ja koduga ning saada nende kohta teavet. Hooldaja perekonda elama asumisel on lapsel õigus kaasa võtta oma isiklikud esemed. (*ibid*)

Sotsiaaltöötaja tutvustab isikule perekonnas hooldamise põhimõtteid ja tingimusi, uurib hooldaja motivatsiooni ja ootusi ning tutvub hooldaja koduste tingimuste ning pereliikmetega. Hooldaja ning tema täiskasvanud perekonnaliikmed tõendavad allkirjaga, et vastavad sotsiaaltöötaja poolt tutvustatud teenuse pakkumise nõuetele (*ibid*).

Seejärel läbib hooldajaks soovija Sotsiaalministeeriumi poolt tunnustatud koolituse (PRIDE koolitus), mis aitab tal kasuvanemana paremini toime tulla. Sotsiaaltöötaja annab kirjaliku soovitusel osalemiseks ning hooldajaks soovija registreerib end koolitusgruppi, mille kohta saab informatsiooni Tervise Arengu Instituudi kodulehelt. Koolitused toimuvad erinevates maakondades (*ibid*).

Lapse elukohajärgne valla- või linnavalitsus otsustab hooldajaks saada soovija sobivuse last perekonnas hooldama hooldajaks saada soovija ja tema perekonna täisealiste liikmete nõuetekohasuse, sotsiaalnõustamise ning hooldajaks saada soovija kodu külastuse ja koolituse tulemuste põhjal, kui hooldajaks saada soovija on koolituse läbinud, ning sõlmib hooldajaks saada soovijaga kõigi osapoolte nõusolekul lapse perekonnas hooldamise lepingu, mis on kooskõlas lapsele koostatud juhtumiplaaniga (*ibid*).

Hooldusperedele pakuvad tuge psühholoogid, sotsiaaltöötajad, lastekaitseametnikud. Ka toetab riik hooldusperesid omapoolselt rahalise toetuse maksmisega. Peres hooldamisel oleva lapse eest maksab riik toetusena 192 eurot kuus.

Eestis võetakse isikuhooldusõigusi vanematelt ära üsna vähe, kui arvesse võtta nende laste hulka, kes on vanemliku hooleta lastena arvele võetud. Neid lapsi suunatakse lisaks riiklikule hoolekandele ka hooldusele perekondadesse, kus laste eest hakkavad hoolitsema lepingulised kasuvanemad. Rahvastikupoliitika aluste strateegias on määratud asendushoolduse süsteemi mõju mõõtmise üheks näitajaks, et hooldusperedesse paigutatud laste arv kasvab proportsionaalselt võrreldes asenduskodusse paigutatud laste arvuga. Viimasel ajal on aga perede ja seal hooldamisel olevate laste arv pidevalt vähenenud. (Riigikontroll 2009: 8) Aastal 2003 oli Eestis kasuperesid kokku 838 ning lapsi oli nendes hooldusel 1081. See arv on viimase kümne aasta jooksul vähenenud poole võrra. Aastal 2011 oli Eestis kasuperesid kõigest 263, lapsi nendes oli aga 263 (tabel 3).

Tabel 3. Perekonnas hooldamisel viibivate laste ning hooldusperede arv

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Laste arv hooldusperedes	1081	971	732	551	455	401	377	337	329
(perede arv)	(838)	(753)	(597)	(436)	(369)	(322)	(301)	(280)	(263)

**2003. ja 2004. aastal ei ole teenust kasutatavate laste hulka arvestatud hoolekandeaastuses vanema avalduse alusel viibivaid lapsi. Muudel aastatel on seda tehtud. Allikas: MTÜ Oma Pere (2013c).*

Eestkoste

Eestkoste alaealise üle on reguleeritud perekonnaseaduses. Eestkoste seatakse lapse hooldamiseks ja kasvatamiseks ning eestkostjale kuulub nii lapse isikuhooldus- kui varahooldusõigus. Eestkoste seatakse lapse üle, kelle vanemad on surnud, teadmata kadunud või piiratud teovõimega või kelle vanemate hooldusõigust on piiratud/peatatud või kes on muudel põhjustel jäänud ilma vanemlikust hoolitsusest. (Sotsiaalministeerium 2012c)

Eestkoste seadmise otsustab kohus. Eestkosteasutus (kohalik omavalitsus) teeb ettepaneku isiku määramiseks lapse eestkostjaks. Isikut saab määrata eestkostjaks ainult tema kirjalikul nõusolekul.

Eestkostja ülesanded ja vastutus:

- 1) Eestkostja on eestkostetava seaduslik esindaja. Tal on õigus ja kohustus hoolitseda eestkostetava isiku ja vara eest oma ülesannete piirides.
- 2) Eestkostjal ei ole esindusõigust ega kohustusi valdkonnas, milleks on määratud erieestkostja.

- 3) Eestkostja ei või oma kohustuste täitmist panna kolmandale isikule.
- 4) Eestkostja küsib ja arvestab eestkostetava arvamust eestkoste teostamisel, kui see on lapse vanust ja arengutaset arvestades asjakohane.
- 5) Eestkostja peab alaealise vara valitsema hea eestkostja hoolsusega. Eestkostja vastutab oma kohustuste süülise rikkumisega tekitatud kahju eest. (Sotsiaalministeerium 2012c)

Eestkostetava vara valitsemise ja eestkostja muude ülesannete täitmise kohta esitab eestkostja kohtule iga-aastase kirjaliku aruande. Aruandes tuuakse eraldi välja tehtud kulutused ning lisatakse neid tõendavad dokumendid. Eestkostja volitused ja eestkoste lõpetab kohus. Eestkoste lõppeb samuti seoses eestkostetava surmaga, vanema hooldusõiguse taastumisega, eestkostetava lapsendamise või eestkostetava täisealiseks saamisega. (*ibid*)

Riiklike peretoetuste seaduse alusel makstakse eestkostel või perekonnas hooldamisel oleva lapse toetust kahekümnekordses lapsetoetuse määras (*ibid*).

Viimase kümnekonna aasta jooksul on eestkostel olevate laste arv kahanenud mõõdukas tempos (tabel 4).

Tabel 4. Eestkostel viibivate laste arv

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lapsed eestkosteperedes	1788	1647	1572	1458	1544	1393	1362	1348	1288

Allikas: MTÜ Oma Pere 2013c

Riiklik asenduskodu

Asenduskoduteenus on reguleeritud sotsiaalhoolekande seaduses. Riikliku asenduskodu eesmärk on katta lapse põhivajadused, luua talle turvaline keskkond ning tagada lapsele ettevalmistus iseseisva elu alustamiseks. (Sotsiaalministeerium 2012d)

Asenduskodus võib elada laps, kelle vanemad ei ole võimelised tema eest hoolt kandma, sest:

1. vanemad on surnud, tagaotsitavaks kuulutatud või teadmata kadunud;
2. vanematele on nende piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja;
3. vanema isikuhooldusõigus on piiratud või täielikult ära võetud;
4. vanemad on eelvangistuses või kannavad karistust vanglas.

Samuti on asenduskoduteenusele õigustatud laps, kelle osas on kohtulahend lapse vanematest eraldamise kohta (*ibid*).

Laps võib asenduskodus elada kuni 18-aastaseks saamiseni või kuni lõpetab päevases õppevormis õpingud, mida on alustanud enne 18-aastaseks saamist. Pärast põhi- või keskhariduse omandamist võib noor jääda asenduskodusse kuni järgmise õppeaasta alguseni juhul, kui ta teeb sisseastumiseksameid edasisteks õpinguteks (Sotsiaalministeerium 2012c). Asenduskodus oleva lapse eest maksab riik 641-1025 eurot kuus.

Eestis oli aastal 2011 registreeritud 33 asutust, mis pakuvad vanemliku hooleta lastele asenduskodu teenust. Asenduskodus viibivate laste arv Eestis on aastate lõikes kahanenud. Kui aastal 2003 viibis asenduskodudes kokku üle Eesti 1539 last, siis 2011. aastaks oli see arv kahanenud 1167-ni (tabel 5). Aastal 2005 oli siiski asendushooldusel viibinud laste arv kõige suurem, mis püsis suurena veel ka aastal 2006. Pärast seda hakkas asenduskodus olevate laste arv jõudsalt kahanema. Kohalike omavalitsuste otsust saata laps pigem asenduskodusse kui hooldusperesse mõjutab see, et info vabadest asenduskodukohtadest on paremini kättesaadav kui teave võimalikest hooldusperedest (Riigikontroll 2009 : 1).

Tabel 5. Riiklikul asendushooldusel olevate laste arv Eestis aastatel 2003-2011

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Asendushooldusteenuseid kasutavate laste arv Eestis	1539	1549	1683	1621	1493	1322	1284	1214	1167

Allikas: Statistikaamet

1.3 PRIDE koolitus

PRIDE on asendusperede arendamise- ja toetamise mudel, mis on loodud eesmärgiga parandada hoolduse kvaliteeti hooldusperedes ja adopteerimisteenuste taset. PRIDE programmi eesmärgiks on läbi koolituse ja supervisiooni anda peredele olulisi teadmisi, mille omandamine on vajalik edukaks hooldus- või adoptiivpereks kujunemisel (MTÜ Oma Pere 2013b).

Koolitusprogramm koosneb kahest osast:

1. Ettevalmistav programm, mis valmistab pere ette hooldus- või adoptiivpereks saama. Kui pere otsustab saada hooldus- või adoptiivpereks, on see tõsine otsus. Et otsus oleks õige ja igati läbikaalutud, peab pere olema ettevalmistatud ja teadlik, mida töö vanemliku hooleta lastega endast kujutab. Ettevalmistavas osas saab pere võimaluse arutluste, harjutuste, rollimängude ja õppuste kaudu sellele mõelda. Üheksast teemast (ühinemine programmiga, meeskonnatöö pereliikmete staatuse saavutamiseks, kiindumus, kaotus, perekondlike suhete tugevdamine, distsipliin, peresuhete jätkamine, muudatuste planeerimine, hooldusperena toimimine) koosneva koolituse käigus kirjutavad osavõtjad ka oma eluraamatu. Eluraamat aitab inimesel paremini aru saada iseendast, oma tunnetest ja seeläbi paremini mõista ka hättasattunud last. Kodukülastuste käigus arutatakse koos koolitajatega kõik eluraamatusse kirjapandu ühiselt läbi. Koolituse lõppedes viiakse läbi mõlemapoolne hindamine, kus koolitajad ja pere vestlevad omandatud oskustest, ressurssidest ja valmisolekust hoolduspereks hakata. Koolitusprogrammi läbinud saab vastava tunnistuse.
2. Jätkuprogramm, kus supervisiooni e. töönõustamise kaudu toetatakse juba tegevaid, eelnevalt koolituse läbinud hooldus- ja adoptiivperesid koosneb viiest töönõustamise seansist, kus käsitletakse erinevaid teemasid ja ettetulevaid perehooldusprobleeme (MTÜ Oma Pere 2013b).

Kui maavalitsus nõuab, läbib lapsendada sooviv isik enne lapsendamist asjakohase koolitusprogrammi (PKS § 158 lg 5) Koolitusele registreerib maavalitsuse lastekaitsetöötaja. Koolitusgrupp moodustatakse reeglina ühe maakonna peredest, kes käivad tavaliselt koos maakonnakeskustes. Juba koolitatud pered on toonud positiivsena välja uusi oskusi, julgust ja tuge edasi tegutseda ning koolitusel saadud kasulikke praktilisi näiteid ja nõuandeid. Koolituse suurimaks plussiks peavad pered teistest peredest ja koolitajatest koosneva tugivõrgustiku tekkimist, võimalust oma rõõme ja muresid teiste peredega jagada. Koolitus koosneb üheksast teemast, igale teemale on ette nähtud neli akadeemilist tundi. Koolituse käigus külastavad koolitajad kõikide perede kodusid (MTÜ Oma Pere 2013b).

II PEATÜKK: UURIMUSE TEOREETILISED LÄHTEKOHAD

2.1 Miks hakata asendusvanemaks?

Ameerika Ühendriikides ning Rootsis läbi viidud uuringud näitavad, et asendusvanemaks hakkamisel mängivad suurt rolli vanemate motiivid, miks vanemliku hoolitsuseta laps otsustatakse oma perre võtta. Samuti on oluline see, kas vanemad tunnevad end riigi poolt toetatuna, kuidas mõjutab kasulapse perre võtmine perekonna majanduslikku toimetulekut ja milline on abi instantside poolt, kui tekivad probleemid (Andersson 2001, MacGregor jt 2006).

Uuringutest on ilmnunud, et motiivideks võivad olla:

- vanemad ise ei saa bioloogilisel teel lapsi;
- soov teha midagi head – pakkuda armastust lastele, kellel endil vanemaid ei ole;
- „tühja pesa“ tunne, kui oma bioloogilised lapsed on perest lahkunud;
- töölemineku asemel valitakse lapse hooldamine.

Tõuke kasuvanemaks hakkamisele võib anda ka see, et on kohtunud mõne perega, kes on kasulapse enda perre hooldamisele võtnud.

Uuringutest on välja tulnud, et riigi poolt makstavad toetused pole motivaatoriks, miks kasuvanemateks hakatakse või ei hakata, kuid suurenevad kulutused tekitavad kasuperedele muret (Andersson 2001; MacGregor jt 2006). Samuti on võõra lapse perekonda võtmine keerukas protsess, kus kardetakse teha vigu, ei olda endas kindlad või peetakse tugisüsteemide poolset toetust liialt nõrgaks.

2.2 Võõra lapse perekonda võtmise keerukus

Judy Sebba (2012) tehtud rahvusvaheliste uuringute kogumi ülevaatest, mille eesmärgiks oli välja selgitada kasuvanemate motiivid, miks kasupereks hakatakse, selgus, et vanemliku hooleta lapse perekonnas hooldamise kuvand mõjutab oluliselt potentsiaalseid hooldusvanemaid (antud uuring hõlmas Suurbritanniat, Austraaliat, Ameerika Ühendriike ja Kanadat). Ühiskonna poolne suhtumine, teadmatus ning eelarvamused mõjutavad

kasuvanemate otsuseid. Teadmatus aga tekitab ebakindlust nii kogukonnas kui ka vanemates endis. Vanemliku hooleta lapse perekonnas hooldamise alast teadlikkust peetakse oluliseks potentsiaalseid hooldusperesid mõjutavaks teguriks (Sebba 2012: 8). Tekkinud on müüdid, mis vajavad ümberlükkamist ning need on järgmised – hooldusperel peab olema suur kodu, märkimisväärne sissetulek, oma lapsed, eramaja. Kogukonnas elavad inimesed ei tea sageli midagi sellest, millised lapsed nende keskel abi vajavad (*ibid*: 8).

Omaette küsimuseks kujuneb asendusvanematel see, kas ollakse professionaalse koolituse läbinud töötajad või siiski lihtsalt vanemad. Asendusvanemad peavad läbima koolitusi, neil peavad olema täidetud teatud tingimused, et last perre võtta ja neil peab olema kvalifikatsioon. Schofield jt (2013: 47) avaldasid oma uurimustöös arvamust, et kui eelmainitud tegureid arvesse võtta, siis oleks vajalik kasuvanematest mõelda kui professionaalidest, kuna see on oluliseks argumendiks, kui kasuvanematest avalikult räägitakse. Nad lisavad, et selles kontekstis ei tähenda see ainult seda, et omatakse vaid kindlaid teadmisi ja oskusi, vaid ka seda, et kasuvanemaid koheldakse võrdväärse professionaalsena sotsiaaltöötajate, õpetajate, advokaatide ja teiste sotsiaalvaldkonda puudutavate ametite kõrval. Ka antud uurimustöö tulemused näitavad seda, et oluliseks peetakse seda, kuidas teiste professionaaside esindajad suhtuvad asendusvanemlusse.

Kõige rohkem mõjutab tulevasi kasuvanemaid teadmine, et perre võetav laps võib olla traumeeritud, mistõttu temaga usalduslikku suhet luua on keeruline. Peab omama üha rohkem ja rohkem teadmisi, et tulla toime erinevate raskustega. MacGregor jt viisid 2006. aastal Ameerika Ühendriikides läbi uuringu, mis käsitles kasuvanemate vajadusi. Kasulapsed, kes perre võetakse, on enamjaolt juba suuremad ning neil on rohkem käitumuslikke ja psühholoogilisi probleeme. Mida probleemsema taustaga on laps, seda keerulisem on temaga toime tulla ning kasuvanematelt nõuab see rohkem teadmisi ja oskusi. Kasuvanemate jaoks raskendab see laste eest hoolitsemist, kuna nad peavad toime tulema üha keerulisemate vaimse tervise, õppimise ja käitumuslike probleemidega, mis erivajadustega lastel on (MacGregor jt 2006).

Ka USA Marylandi Ülikooli Laste Uuringute keskuse Instituudi dotsent Brenda Jones Harden toob enda artiklis välja, et vanemliku hoolitsuseta lastel on olnud pidev puudus vanemate hoolest ja tulemuseks võib olla see, et neil esineb raskusi lähisuhete loomisel (Jones Harden

2004: 34). Ta ütleb, et empiirilised laste kiindumussuhte uuringud näitavad, et riiklikul asendushooldusel olevatel lastel on tõenäolisemalt ebakindlad ja organiseerimata suhted. Normaalselt funktsioneerivatest peredest pärit lapsed kogevad tõenäoliselt positiivset ja kaasavat vanemlust ning seetõttu on neil ka sotsiaalsete oskuste arengu osas positiivsed väljavaated. Kontrastina: lapsed, kes on paigutatud kasuperedesse on tihti minevikus kogenud perekonna ebastabiilsust ja hoolitsuse puudumist, mis kompromiteerib nende arengut. Siiski, kui tagada sellisele lapsele turvaline, stabiilne ja hoolitsust pakkuv kodu, võib see vähendada nende halbade kogemuste mõju. Kasuperede psühholoogilised ja keskkondlikud näitajad võivad siiski mõjutada selle suhte tüüpi, mis kasupere ja lapse vahel välja kujuneb (*ibid*: 36). Tulevastel kasuvanematel on üsna keeruline prognoosida, milliseks kujuneb nende suhe perre tuleva lapsega.

2.3 Kasuvanemate ootused, hirmud ja motiivid

Kasuvanemaks hakkamise juures on palju aspekte, mida tuleks kaaluda. Motiivid on üldjoontes üsna sarnased. Rootsis läbi viidud uuring, kus osales 21 kasuperet, näitas, et esineb peamiselt nelja tüüpi kasuperesid: soovitakse pakkuda kodu sugulase lapsele – tunti vastutust kindla lapse ees; perekonnad kes soovisid saada lapsi, kuid arvasid, et nad ise bioloogilisel teel neid ei saa; perekonnad kus ema oli koduperenaine, kes soovis kasvatada nii enda bioloogilisi kui ka kasulapsi selle asemel, et karjääri teha ning vanemad, kelle endi lapsed olid suureks kasvanud ja kes soovisid täita „tühja pesa“ (Andersson 2001: 245). Ameerika Ühendriikides tehtud uuringust tuli välja, et kasuvanemaks hakkamise peamised motiivid on altruistlikud – soovitakse muuta vanemliku hooleta jäänud laste elu ning soovitakse enda perre lapsi (MacGregor jt 2006). Kuna Eestis praeguse hetkeni kasuvanemate motiive põhjalikult uuritud ei ole, siis puuduvad ametlikud allikad, millised võivad olla Eesti kasuvanemate peamised motiivid, miks kasulaps perre võtta.

Colton, Roberts ja Williams (2006) kogusid kasuvanemate värbamise ning süsteemis hoidmise kohta andmeid Argentiinast, Hiinast, Prantsusmaalt, Indiast, Jaapanist, Poolast, Lõuna – Aafrikast, Rootsist, Suurbritanniast ja Ameerika Ühendriikidest ning selle tulemusel leidsid, et nendes riikides on üheks motivaatoriks (siiski mitte peamiseks) asendusvanemaks hakkamisel kindlasti ka riigi poolt makstav rahaline toetus. Kui see toetus on liialt väike, siis on oht, et kasuperesid ei teki juurde. Samas, kui maksta suuremaid toetusi, on oht hakata

tegema suurt vahet bioloogilisel teel perre sündinud lastel ja kasulastel. Suurem rahaline toetus kasulastele tekitab ebavõrdsust ühiskonnas. Rahalistes raskustes peresid ei toetata piisavalt laste kasvatamisel, samas kui kasulastega peredele makstav toetus on tunduvalt suurem. See seab majanduslikus aspektis eelisjärjekorda kasulapsed. Sama ebavõrdsus võib tekkida ka perekonnas sees – bioloogilistele lastele ei lubata nii palju, kui kasulastele. Suurem rahaline toetus toob endaga kaasa veel ühe miinuse – kui hea eluga harjunud kasulapsed, pöörduvad tagasi oma bioloogiliste vanemate juurde, kes nii hästi majanduslikult toime ei tule, siis võib taasühinemine pigem negatiivseks kogemuseks osutuda (Colton jt 2008: 873).

2006. aastal Ameerika Ühendriikides läbi viidud uuringu tulemustest selgus, et kõige rohkem tekitasid kasuvanemates ebakindlust sotsiaaltöötajate ebapiisav toetus, usalduse ja hea suhte puudumine, austuse puudumine kasuvanemate võimekuse vastu ning nende võtmine kui last toetavate tugivõrgustike liikmetena. Paljud vanemad loobuvad kasuvanemateks olemisest, kuna tunnevad, et ei saa piisavalt tuge ei enda ega ka lapse jaoks (MacGregor jt 2006). Hirm probleemidega üksijäämise ees tuli välja ka antud uurimustöö intervjuude tulemustest.

Helen Tensbek viis 2011. aastal magistritöö raames läbi uurimuse selle kohta, millised on Eesti lapsendajate ootused, hirmud ja mis on motivaatoriks, et adopteerida enda perre laps. Uuringust ilmnas, et peamiseks motivaatoriks on viljatus. Peredes, kus olid bioloogilised lapsed olemas, viis kokkupuude lastekoduga mõttele lapsendada laps (Tensbek 2011: 58). Lapsendada sooviti võimalikult väikest last, kuna imikuga on kiindumussuhte loomine lihtsam. Vanemate laste puhul on usaldust raskem võita ning sõltuvalt lapse minevikust ei pruugigi turvalist kiindumist enam tekkida (*ibid*: 63).

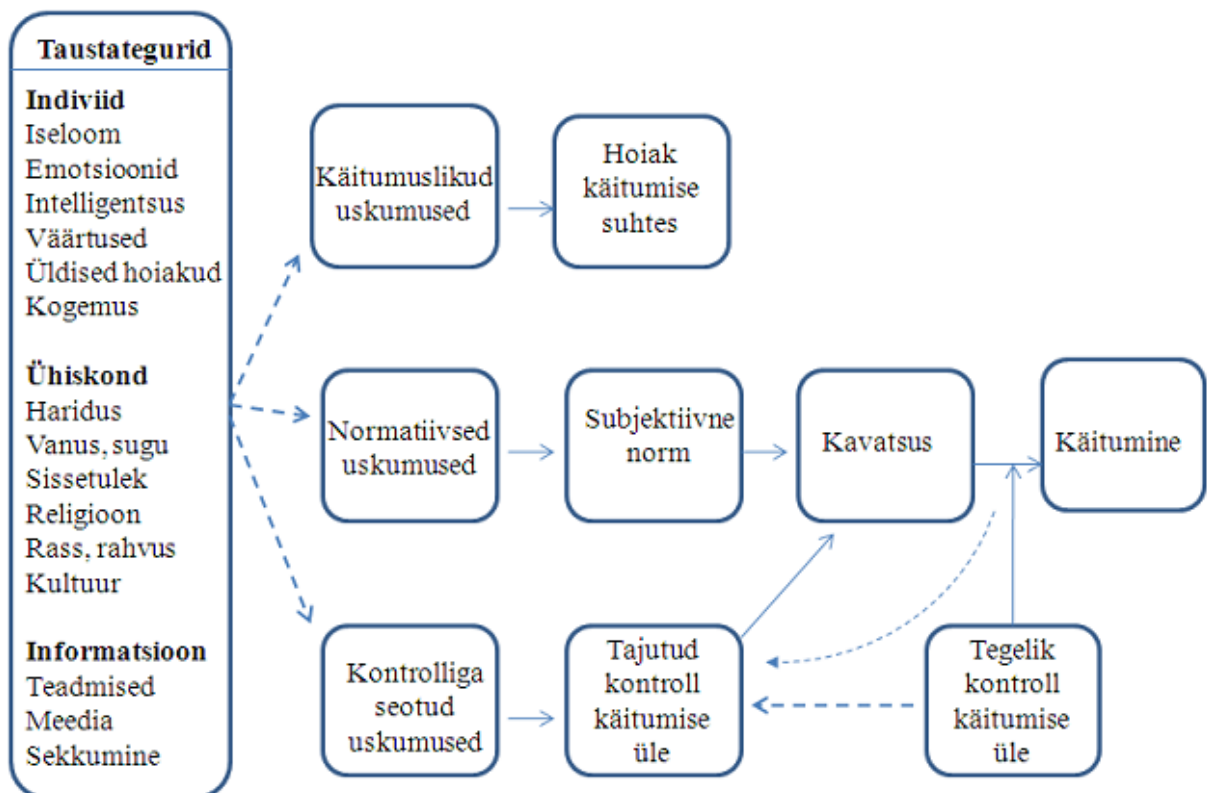
Lapsendamisprotsess on perekonnale väga pingeline ja emotsionaalne aeg. Intervjuude tulemustest selgus, et enamik peresid kannatasid lapsendamisjärgse depressiooni mõningate sümptomite all. Nendeks olid ärevus lapse ootuse ajal, hirm kaotada laps, pidev nutune olek, suur kaalukaotus, kõrge palavik ning kahtlemine oma vanemlikes oskustes. Pered vajavad tuge kõikides lapsendamisega seotud etappides (*ibid*: 63). Lapsele lapsendamisest rääkimine on peredele üks raskemaid teemasid. Lapsendajad tunnevad ohte mitmete küsimuste ees, laps tunneb end teistmoodi kui „tavalised“ lapsed (*ibid*: 60).

Intervjuudest tuli ka välja, et PRIDE koolitus on peamiseks ettevalmistuseks lapsendajatele. Probleemina toodi välja koolituse ootamise aeg, mis jäi intervjuueeritavatel ajavahemikku üks

kuu kuni kuus aastat. Enamik perekondi olid arvamusel, et PRIDE koolitus on vaja eestipärasemaks muuta või tuleks välja töötada ja saada litsents lapsendajate koolitusele, mis oleks PRIDE-le alternatiiviks (Tensbek 2011: 59).

2.4 Asendusvanemaks hakkamise otsuse kujunemine kavatsusliku käitumise teooria kohaselt

Kasuvanemaks hakkamise või lapsendamise otsuse kujunemise analüüsimiseks võttis autor aluseks kavatsusliku käitumise teooria, mis on tuletatud Ajzeni (1991)² põhjendatud tegutsemise teooriast, mis kirjeldab käitumise kavatsuse kujunemist, selgitades ka hoiakute ja käitumise vahelist seost (joonis 1).

Joonis 1. Põhjendatud tegevuse ja kavatsusliku käitumise teooriad (Ajzen, 1991; Fishbein, 2000³)

² Ajzen, I. (1991) The Theory of Planned Behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50, 179–211.

³ Fishbein, M. (2000). The role of theory in HIV prevention. *AIDS Care*, 12, 273–278.

Fishbein ja Ajzen (1975: 6) defineerisid hoiakuid 1975. aastal kui: "... õpitud eelsoodumusi reageerimaks püsivalt soodsal või ebasoodsal viisil mingi objekti, isiku või sündmuse suhtes". Fishbeini ja Ajzeni kohaselt on hoiakud õpitud, järjekindlad ja seotud soodsate või ebasoodsate reaktsioonidega ning hoiakud on kõige olulisemaks faktoriks, mis mõjutavad inimese käitumiskavatsusi (Fishbein ja Ajzen 1975⁴: 6, tsiteeritud Teder 2011: 16 järgi). Inimesed püüavad oma tegudes langetada võimalikult ratsionaalseid otsuseid, püüdes prognoosida konkreetsest teost tulenevat kasu ja kahju, kuid nende ratsionaalsete kaalutluste aluseks on erinevad (irratsionaalsed) uskumused ja hoiakud. Seega mõjutavad nii individuaalsed uskumused kui ka ühiskondlikud hoiakud oluliselt inimese käitumist.

Annika Teder (2011: 17) viidates Holland'i jt (2002)⁵ uurimusele leiab, et tugevad hoiakud ennustavad hoiakuga kooskõlalist käitumist oluliselt paremini ja on püsivamad kui nõrgad hoiakud. Lisaks ilmneb aga, et nõrku hoiakuid mõjutab reaalne käitumine hoiaku objekti suhtes, tugevaid aga mitte. Hoiakud ei pruugi alati olla kooskõlas üksikute käitumisaktidega, aga ennustavad suhteliselt edukalt inimeste käitumist pikema ajaintervalli jooksul. Samuti on leitud, et hoiakute ja käitumise kooskõla on seda suurem, mida sarnasem on nende konkreetsuse aste. Kui uuritav hoiak on väga üldine, aga käitumine spetsiifiline, siis hoiakud käitumist ei ennusta, kui aga mõlemad on spetsiifilised, siis ennustavad hoiakud käitumist hästi. (Teder 2011: 17)

Käesoleva bakalaureusetöö kontekstis võib kavatsusliku käitumise teooriat interpreteerida järgnevalt: otsus võtta perekonda vanemliku hooleta laps ja hakata kasuvanemaks sõltub:

- 1) sellest, kuidas hinnatakse kasuvanemaks hakkamise) otsuseid võimalikke tagajärgi,
- 2) sellest, mil määral potentsiaalsed kasuvanemad peavad vanemliku hooleta lapse perrevõtmist ühiskonnas/ kogukonnas aktsepteeritavaks ning
- 3) sellest, mil määral arvatakse end uut olukorda kontrollivat ning uues situatsioonis hakkamasaamist

⁴ Fishbein, M. & Ajzen, I. (1975). *Belief, Attitude, intention and behaviour: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.

⁵ Holland, R . W & B. Verplanken & A .van Knippenberg. (2002). On The Nature Of Attitude-Behavior Relations: The Strong Guide, The Weak Follow. *European Journal of Social Psychology*, 32: 869-876.

III PEATÜKK: UURIMISPROBLEEM JA METOODIKA

3.1 Probleemi seade

Eestis suunatakse vanemliku hooleta jäänud lapsed peaausjalikult riiklikule asendushooldusele. Üsna tihti kasutatakse ka eestkoste teenust, kuid näiteks kasuperede arv on märkimisväärselt vähenenud. Samuti on vähenenud nende laste arv, kes kasuperes hooldusel viibivad. Lapsendajate arv on püsinud aastate lõikes üsna sarnases suurusjärgus, samas on aga lapsendada soovijate järjekorrad üsna pikad. Vajalik oleks välja selgitada põhjused, miks kasuperede arv nii palju vähenenud on. Selleks, et olukorda parandada, tuleb uurida ka asendusvanemate endi ettekujutust asendusvanemaks olemisest.

Aastal 2003 oli Eestis 1081 perekonda, kes olid lepingulised lapse perekonnas hooldajad. Aastaks 2011 on neid peresid vaid 329 (vt tabel 3). Kasuperede arvu vähenemise taga võib olla mitmeid põhjusi, mis tulenevad nii välisest keskkonnast, kui ka nendest inimestest endist. Kuna varasemalt on rohkem tähelepanu pööratud valdkonnale, mis puudutab seadusi, sotsiaalsüsteemi ja riiklikke asenduskodusid, siis antud uurimustöö autor keskendub asendusvanemate endi arusaamadele, milliseks nad hindavad asendusvanemaks olemist alates mõtte kujunemisest kuni lõpliku otsuse langetamiseni.

Antud uurimustöö eesmärgiks on selgitada, millised tegurid kujundavad kasuvanemaks hakkamise või mittehakkamise otsust lähtudes Ajzeni ja Fishbeini kavatsusliku käitumise teooriast. Vastavalt nimetatud teooriale käsitletakse vanemliku hooleta lapse perekonda võtmist pikaajalise otsustusprotsessina, mille käigus kaalutakse erinevaid argumente ning püütakse ette näha ja hinnata selle otsuse võimalikke tagajärgi.

Eesmärgist lähtuvalt ja teooriast tulenevalt püstitati järgmised uurimisküsimused:

- Millised on kasuvanemaks saamist kaalunute esmased ootused ja motiivid vanemliku hooleta lapse perekonda võtmisega seoses?
- Millised ohtusid ja hirme on vastajad kogenud kaalutusotsuse tegemise protsessis?
- Kuidas on kasuvanemaks saamist kaalunute otsust mõjutanud PRIDE-koolituse läbimine?
- Millised on erinevused vanemliku hooleta lapse perekonda võtnute ja sellest loobunute kaalutusotsuse kujunemise protsessis?

Antud uurimustöö on vajalik, kuna annab ülevaate asendusvanema rolli tulevikuperspektiividest Eestis. Teadmised selle kohta, millised on asendusvanemate motiivid, ootused ja hirmud, annavad võimaluse neid kitsaskohti lähemalt uurida ning selle läbi leida ka vastus küsimusele, miks asendusperede arv Eestis väheneb. Samuti annab ta mõtteid edaspidisteks uuringuteks, mida on tarvis läbi viia selleks, et asendusperede arv Eestis tõusma hakkaks ja rohkem lapsi suunataks hooldusele perekondadesse ning lapsendamise muutuks kõigile osapooltele lihtsamaks.

3.2 Meetod

Meetodi valik

Uurimustöö eesmärgist ja teoreetilisest taustast lähtudes otsustas autor viia läbi kvalitatiivse uuringu. Kvalitatiivne andmekogumis- ja uurimismeetod sobib kõige paremini sellise uuringu puhul, mille eesmärgiks on nähtuste tähenduse, tunnete, mõtteprotsesside, emotsioonide ja inimeste kogemuste väljaselgitamiseks (Strauss ja Corbin 1990⁶, viidatud Karu jt 2007 järgi).

Antud uurimustöö baseerub kirjeldaval-interpreteerival lähenemisel, kuna töö eesmärgiks oli välja selgitada asendusvanemaks hakkamise või mitte hakkamise otsuse kujunemise protsess respondentide kogemuste, teadmiste ja emotsioonide põhjal. Arvestades käsitletava teema delikaatsust ning uurimuses osalejate erinevaid hoiakuid ja kogemusi teemaga seoses, otsustas autor andmekogumismeetodiks valida poolstruktureeritud individuaalintervjuu. Poolstruktureeritud intervjuu korral pannakse teemavaldkonnad, mida soovitakse käsitleda, kirja intervjuu kavas ning iga teemavaldkonna kohta esitatakse üldiselt üks avatud küsimus, mille kohta oodatakse intervjuueeritava käest pikemat vastust (Laherand 2008: 193).

Bakalaureuseuurimuse käigus viidi läbi neli intervjuud, mille tarvis koostas autor Ajzeni ja Fishbeini kavatsusliku käitumise teooriast lähtuva küsitluskava (vt lisa 1), kuid püüdis siiski säilitada struktureerimata intervjuule omast juhuslikkust. See võimaldas koguda ka selliseid andmeid, mis tekkisid intervjuude käigus spontaanselt.

⁶ Strauss, A., Corbin, J. (1990). *Basics of Qualitative Research Grounded Theory Procedures and Techniques*. Newbury Park: SAGE Publications, 1990, 270p.

Valim

Uurimuses osalejate valimise lähtealuseks sai eeldus, et intervjueeritavatel on läbitud kasuvanematele mõeldud PRIDE koolitus, mis annab tunnistust sellest, et neil on olnud soov ja kavatsus asendusvanemaks hakata. Valimisse kuulus neli inimest: kaks inimest, kes olid koolituse küll läbinud, kuid kes ei ole kasuvanemaks hakanud. Kaks inimest valimis olid koolituse läbinud asendusvanemad – lapsendaja ning kasuvanem. Kasuvanemaks mittehakanute uuringusse kaasamine oli taotluslik, selleks, et analüüsida ja võrrelda erineva otsuseni jõudnute uskumusi, hoiakuid ja kogemusi.

Autor ei seadnud otseselt mingeid kindlaid reegleid perekonnaseisuse, haridustaseme ega töökoha kohta. Valimisse sattusid täiesti juhuslikult üks abielus olev koolituse läbinud isik, kes kasuvanemaks hakanud ei ole (R1), üks abielus olev isik, kes on lapsendanud (R3) ning kaks üksikvanemat, kellest üks on kasuvanem olnud 13 aastat (R2) ja üks, kes koolituse küll läbis, kuid kasuvanemaks hakanud ei ole (R4). R3 omab kõrgharidust ja töötab haridussüsteemis, R1, R2 ja R4 on käinud küll ülikoolis, kuid ei ole seda lõpetanud. R1 töötab Eesti politseis, R2 on tegev MTÜ Kasuperede Liidus ning R4 töötab kaubanduses.

Uurimuse käik

Intervjuud viidi läbi 2013 a. aprill. Kuna kasuvanemate ja lapsendajate leidmine osutus üsna keeruliseks ülesandeks (maavalitsuste ja omavalitsuste ametnikud ei anna nende kohta välja mingit infot), siis leiti intervjueeritavad tutvuste kaudu ning uurimustöös osalemine lepiti kokku juba 2012 a. detsembris, et neil oleks piisavalt aega mõelda uurimustöös osalemise peale ja taganemise korral oleks minul piisavalt aega leida uued osalejad.

Intervjuud olid suulised, keskmine pikkus oli ligikaudu üks tund, need salvestati diktofoniga vastajate nõusolekul ning hiljem transkribeeriti. Intervjuude läbiviimisel oli oluline see, et vastajad saaksid vabalt rääkida oma mõtetest, tunnetest ja kogemustest, mis neil seoses asendusvanemlusega on tekkinud.

Enne intervjuu läbiviimist lepiti osalejatega kokku intervjuude toimumise aeg ja koht. Koha ja aja valisid välja respondendid, mis lõi ka eelduse, et neil on mugav, nad on oma loomulikus keskkonnas ning rääkida saab rahulikult ilma, et peaks kiirustama või muretsema. Kaks

intervjuud viidi läbi respondentide töökohas ning kaks respondentide kodus. Vastajad olid sõbralikud ja usaldavad, kuna autor andis neile eelnevalt põhjalikud selgitused intervjuu läbiviimise protsessi ja anonüümsuse kohta. Vastajad olid üldiselt jutukad ja vaid ühe puhul pidi autor esitama mitmeid suunavaid küsimusi, et respondentil oleks kergem rääkida.

Analüüsimeetod

Intervjuude helisalvestised transkribeeriti töö autori poolt. Transkribeerimisel jäeti välja mõned ebaolulised ja teemasse mittepuutuvad lõigud, samuti foneetilised iseärasused ja pausid. Kodeeritavat intervjuude teksti saadi kokku 35 lehekülge.

Intervjuude käigus kogutud kvalitatiivsete andmete analüüsiks kasutas autor kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit. Kvalitatiivne sisuanalüüs on uurimismeetod, mida rakendatakse tekstiandmete sisu subjektiivseks tõlgendamiseks süstemaatilise liigendamise- ja kodeerimisprotsessi ning teemade või mustrite kindlakstegemise abil (Lahereand 2008: 290).

Intervjuudel saadud materjali luges autor läbi mitu korda. Esile kerkisid kõige olulisemad teemad, millest respondentid kõige rohkem rääkisid ja tekkis muster, mille järgi joonistusid välja viis erinevat tekstiühikute kategooriat: negatiivsed põhjused, hirmud; ootused, positiivsed aspektid, tingimused; otsused, käitumine; koolitusega seonduv ning välised mõjud (inimesed, institutsioonid). Autor eristas teksti sees iga kategooria eraldi värviga, et lihtsustada enda jaoks tekstiühikute kategooriatesse paigutamist. Tekstiühikute kategooriatesse paigutamisel, lähtus uurimustöö autor nii uurimuse teoreetilisest raamistikust kui ka eelnevalt püstitatud uurimisküsimustest.

Uurimuse eetiline aspekt

Uurimuses osalenud respondentidega lepidi eelnevalt kokku, et tagatud on nende täielik anonüümsus. Kõik intervjuu tekstides esinevad nimed, isikuandmed ja elukohad on muudetud, kaitsmaks nende isikuandmeid ja eraelu. Konfidentsiaalsuslepinguid ei olnud tarvis sõlmida. Autor oletas, et intervjuude käigus võib juttu tulla ka delikaatsematest teemadest, mis puudutavad otseselt kasulapsi, siis oli autori arvates parimaks viisiks viia intervjuud läbi individuaalselt, et ka sellisel moel tagada respondentidele ja nende lastele eraelu puutumatus ja konfidentsiaalsus.

IV PEATÜKK: ANALÜÜSI TULEMUSED JA ARUTELU

Antud uurimustöö eesmärgiks on selgitada, millised tegurid kujundavad asendusvanemaks hakkamise või mittehakkamise otsust lähtudes Ajzeni ja Fishbeini kavatsusliku käitumise teooriast. Asendusvanemaks hakkamise otsuse kujunemine on pikaajaline protsess, mida mõjutavad erinevad - nii isiklikud kui ka välised - tingimused. Analüüs esitatakse transkriptsioonide kodeerimisel moodustunud kategooriate lõikes. Vastajate anonüümsuse tagamiseks on nad tähistatud tähe ja numbri kombinatsiooniga R1, R2, R3 ja R4.

4.1 Mõtte/kavatsus asendusvanemaks olemiseks

Intervjuudest ilmnes, et asendusvanemaks hakkamise mõtte/kavatsuse kujunemise puhul on peamiseks eelduseks see, et omatakse otseseid kokkupuuteid vanemliku hooleta lastega. Kokkupuuted nende lastega on toimunud tööalaselt, kas siis politseinikuna, lastekodutöötajana, Kasuperede Liidu liikmena või on tutvusringkonnas selliseid inimesi, kes on üles kasvanud lastekodus.

/R 1: „Et mis põhjusel hakata kasuvanemaks tekkis eee...tööalaselt kui ma nägin neid vanemliku hoolitsuseta lapsi ...“/, R 2: „.....töötasin ma 11 aastat ee väikelastekodus. Ja sealt vaikselt need mõtted liikusid, et miks mitte aidata neid lapsi.“/

Mõtte tekkimist seostati ka sellega, et sündis laps ja peale seda hakati rohkem märkama ka vanemliku hooleta lapsi.

/R 4: „Võimalik, et see oli seotud ka enda lapse sünniga, et kui ma ise emaks sain, siis hakkasin nagu märkama rohkem neid lapsi, kellel ei olnud kõik olemas.....ja see ka jah, et mul enda tutvusringkonnas on nagu tuttavaid, kes on lastekodust....“/

Tööalased kogemused annavad kindlustunde ja teadmise, kes on vanemliku hooleta lapsed, kuidas nad käituvad ja millised on nende eripärad. Nähes selliseid lapsi töö käigus tekivad emotsioonid, mis annavad tuge sellele, et hakatakse mõtlema asendusvanemaks hakkamise peale. Uurimustööst selgus, et kellel mainitud kokkupuuted olemas olid, need hakkasid kaaluma ka mõtet asendusvanemaks hakata. Seega võib emotsiooni pidada üheks võimsaimaks individist tulenevaks teguriks, mis ajendab asendusvanemaks hakkamisele mõtlema. Asendusvanemaks hakkamise mõtete tekkimist võib seostada ka sellega, et omatakse enda bioloogilisi lapsi. Vanemliku hooleta laste nägemine või kokkupuuted nendega

vallandavad arvatavasti emainstinkti ja tekib soov hoolitseda nende eest, kelle oma vanemad seda teha ei suuda.

Peamiseks motivaatoriks, miks mõte tekkis, on olnud see, et vanemliku hoolitsuseta lastest on kahju, neile tuntakse kaasa ja neile tahetakse pakkuda kodu, kus neid armastatakse, austatakse ning kus neist hoolitakse

/R 1: „...no see on kindlasti üks suund, et mul on kahju nendest lastest lihtsalt kahju. Et igal lapsel on nagu õigus sellele, et nendest hoolitakse neid armastatakse ja kui oma vanemad seda armastust ei paku, siis...siis mina nagu tundsin, et ma olen selleks valmis, et neile seda armastust pakkuda ja hoolitsust.“ /

Nähti ka seda, et asendusperel on hea võimalus luua vanemliku hooleta lastele parem tulevik:

/R 1: „Ta tulebki kõigi oma rõõmudega ja muredega ja minevikuga....et ee noh...kindlasti see minevik ei saagi tal jääda määravaks, et see ei kao nagu kusagile, aga me saame nagu luua talle ..uue tuleviku et..“ /

Igal lapsel on õigus elule ja arengule, sellele, et teda ja tema tervist kaitstakse ja, et mõlemad vanemad hoolitsevad nende eest. Nendele lastele, kellele neid õigusi tagatud ei ole, tunti kaasa ja sooviti pakkuda paremaid võimalusi, rohkem armastust ja luua neile uus tulevik. Perekonnas kasvamine seda võimaldab, sest laps näeb igapäevaselt, milline on stabiilne perekeskkond, neil tekib kiindumussuhe ja nad õpivad looma kiindumussuhet, mis tuleviku mõistes on ülioluline, kuna annab eeldused oma tugeva pere loomiseks.

Intervjuudest selgusid ka personaalsemat laadi põhjused, miks asendusvanemaks hakkamist kaaluma hakati. Mainiti kahte põhust – bioloogilisel teel ei õnnestunud lapsi saada, puudus raha viljatusraviks ning oma lapsed olid juba suureks kasvatatud ja tunti, et ollakse valmis kasvatama veel lapsi. Unistati ka suuremast perekonnast ja asendusvanemaks hakkamine on selle unistuse täitumisele kaasa aidanud või aitab tulevikus.

/R 2: „...ja kuna kunagi olin ka unistanud suurest perest aga tervislikel põhjustel ma ei saanud seda endale lubada siis...siis seda täitis ka see kasupereks olemine et selle unistuse või mõtte.“ /

Lapsendajate puhul on enamjaolt määravaks see, kas saadakse bioloogilisel teel lapsi või mitte. Paarid, kes bioloogilisel teel lapsi ei saa, soovivad lapsendamise kaudu tunda end täisväärtuslikena, kuid samas mõjutab otsust ka see, kuidas suhtutakse võõra lapse perekonda võtmisse ja kas soovitakse aidata vanemliku hooleta lapsi. Töö autor tugineb siin oma isiklikele kogemustele ja julgeb väita, et mitte kõik paarid, kes bioloogilisel teel lapsi ei saa,

lapsendavad vanemliku hooleta lapse. Varasematest uurimustest on välja tulnud ka see, et need kellel on bioloogilised lapsed, lapsendavad siis, kui neil on olnud kokkupuude riiklikus asenduskodus elavate lastega (Tensbek 2011 : 36). Seetõttu ei võta siinkohal autor veendunud seisukohta, et lapsendama ajendab ainuüksi enda egoistlik soov tunda end täisväärtuslikuna, vaid loeb ka inimese enda valmisolek ja suhtumine võõra lapse lapsendamisse ning emotsioon, mis tekib, kui nähakse vanemliku hooleta lapsi.

Kõik osalejad on asendusvanemaks hakkamise mõtteid jaganud oma pereliikmetega ning on nendelt saanud positiivset tagasisidet, mis on üheks eelduseks kasulapse perre võtmisel.. Arvesse on võetud nii abikaasade, bioloogiliste laste kui ka oma teiste lähisugulaste arvamust. Oluline on see, et lähedased on olnud positiivsed ja selle mõtte heaks kiitnud:

/R 2: „vaimselt ma ehk olin valmis sest meil oli sellest juba varem kodus juttu olnud oma lastega, oma perega ja ilmselt oli see vaimu valmisolek toleks ajaks juba tekkinud.“/

Eelnevalt oma pereliikmetega asja arutamine ja kokkuleppele jõudmine oli määravaks esimese lapse perre võtmise puhul, sest vajadus laps perre võtta tuli väga kiiresti ja respondent kirjeldas seda situatsiooni nii:

/R2 „Ee ühel hetkel oli vaja ühele kuue aastasele poisile kiiresti peret leida, et see laps ei satuks mitte lastekodu. Mind kutsuti seda last vaatama.....et leida talle siis sobiv pere, kuna mul oli nendest peredest hea ülevaade. Poiss aga pakkis oma asjad kokku ja ütles et tädi ma tulen sinuga. Kuna kodus oli eelnevalt sellest juttu olnud, siis ma julgesin seal selle otsuse üksi kohapeal teha ja võtsin ta kaasa.“/

Perekonna nõusolek kasulapse perre võtmise puhul on vajalik ja üheks eelduseks, et asendusvanemaks hakata. Samas võib kasulapse perre paigutamine toimuda nii kiiresti, et ei jõuta öelda teistele pereliikmetele, et laps perre tuleb. Eelnevad kokkulepped on siiski perekonnaga vaja saavutada, kuna võõra lapse tulek lööb peresisese tasakaalu mingiks hetkeks paigast. Intervjuudes tõi üks respondentidest välja just enda pere ja igapäevaelu tasakaalu kaotamise, millega kardeti, et ei tulda toime. Kasulapse perre võtmine on otsus, mis puudutab kõiki pereliikmeid ja nende arvamusega on vaja arvestada.

4.2 Algsed ootused

Algsed ootused on käesoleva uurimustöö põhjal tegevuses asendusvanematel ning asendusvanemaks mitteolijatel erinevad. Nende respondentide jaoks, kes kasulast perre ei

olnud võtnud (kuid tulevikus plaanivad seda siiski teha, oli oluline, et perre võetav laps oleks oma bioloogiliste lastega ühealine ja mitte eriti palju vanem. Sooviti oma lapsele mängukaaslast ja arvati, et noorema lapsega on kergem toime tulla.

/R4 "... Et oleks nagu niiöelda kaks kärbest ühe hoobiga, et ma saan kellelegi head teha ja kodu pakkuda ja samas on mul ka endal üks pereliige juures, kellega siis saab mu enda laps mängida ja....Et ma ei arva, et kui ma võtan selle lapse, et ma võtan suurema nii neljateistkümne aastase aga just, et oleks nagu mu enda lapse vanusega samasse klassi. Et siis oleks see kasulapse sisse elamine ka võibolla natuke lihtsam, kui tal on kõrval nagu ta enda vanune laps."/

Lapsendaja puhul oli vanus üheks kriteeriumiks seetõttu, et väiksema lapsega on lihtsam luua kiindumussuhet, kui suurema lapsega. Siinkohal tuleks arutleda aga selle üle kuivõrd palju on kindlas vanuserühmas lapse võtmine asendusvanema kontrollida. Intervjuu käigus ütles lapsendaja, et nad soovisid võtta last vanuses kuni neli eluaastat, kuid, kui laps nende perre lõpuks jõudis, oli ta kuue aastane. Lapsendamisprotsess venis ebaharilikult pikaks ja kestis kolm aastat. Selle aja jooksul viisid lapsendada soovijad last küll igal nädalavahetusel enda juurde, kuid lõplik otsus langetati alles siis, kui laps oli saanud kuue aastaseks. Ka nende puhul, kelle perre kasulaps tuli, ei saanud ette määrata seda, mis vanuses lapsed perre tulevad. Oodati küll vanemat, kuid kuna õdesid ja vendi lahutada ei soovitud, siis saabus perre ka väga väike laps. Uurimustulemuste põhjal on autori arvamus see, et vanusepiiri määramine on asendusvanema jaoks küll oluline, kuid ei ole siiski võimalik ette näha erinevaid olukordi, mis võivad seda piiri nihutada, kas siis vanema või noorema lapse poole. Lapsendamisprotsess ja kasulapse perre suunamise põhimõtted (õdesid ja vendi üldiselt ei lahutata), mis on riigi poolt paika pandud, reguleerivad siiski seda, milliseks kujuneb kasulapse perre võtmine.

Need uurimuses osalenud, kes on koolituse läbinud, kuid kes asendusvanemaks ei ole hakanud, ootaksid kasulapse perre võtmise puhul suuremat vaimset ja materiaalselt tuge sotsiaaltöötajatelt ja teistelt instantsidelt just kasulapse perre saabumisel.

/R 4: „...aga no kui ma tegelikult ei tea ju mitu last mulle võidakse tuua, siis ma ei oska ju ka millekski valmis olla. Et no siin ju tulevadki siis mängu need materiaalsed asjad ka, et mitu voodit jne. Et ma ei hobia oma elamises lihtsalt mingi nelja lapse voodit näiteks või riideid või...et siis ju tegelikult võiks ju olla ka see, et sellel hetkel sa lähed ja tood kusagilt need voodid ja asjad. Et ongi kohe loodud mingi selline koht või midagi, mis siis varustab ka algushetkel neid peresid...“ /

Toodi välja, et kasupere on siis hea olla, kui ümber on tugivõrgustik, kes sind toetab ja kes aktsepteerib sind kui kasuvanemat ning koostööpartnerit. Kõige olulisemaks tugivõrgustiku

liikmeks peeti sotsiaaltöötajat või lastekaitseametnikku, kes lapse perre paigutab

/R2: "minu laste omavalitsuste või noh sotsiaaltöötajatega on meil olnud suurepärase koostöö. Nad aktsepteerivad mind kui kasuperet. Nad küsivad ise aegajalt kui vahepeal paus on väga pikaks olnud et kuidas teil läheb ja kas sul abi vaja on ja kas sul on mingeid muresid et see on hästi selline soe tunne ja annab jõudu."/

Sotsiaalne tugivõrgustik pakub nii sotsiaalset tuge kui ka sotsiaalset kontrolli lapsele ja vanematele. Toetus võib olla nii praktiline kui ka inimestevaheline, sõltuvalt perekonna vajadustest (Korp, 2002: 47). Sellest, milliseks kujunevad suhted sotsiaaltöötaja või mõne teise protsessiga seotud ametnikuga, sõltub see, kui kerge on asendusvanemana toime tulla ja alustada. Ka lapsendaja tõi antud uurimustöös olulise punktina välja just selle, et spetsialisti tugi on oluline. Kuna nende puhul venis protsess ebaharilikult pikaks, siis oli nende jaoks oluline, et saadi tuge just sellelt inimeselt, kelle juurde lapsendamise avaldus viidi. Asendusvanemaks hakkamine on keeruline, kuna ootamatult suurenevad pere väljaminekud ja psühholoogiliselt ollakse haavatavad. Just asendusvanemaks hakkamise alguses peaks olema asendusvanematele kindlustatud nii psühholoogiline kui ka materiaalne toetus. Selle puudumise korral võivad asendusvanemad loobuda mõttest võtta enda perre vanemliku hooleta laps, kuna tuntakse, et ollakse oma murega üksi ja ei saada hakkama. Eeldatakse, et asendusvanemat koheldakse, kui võrdväärset partnerit. See annab signaali, et neid hinnatakse ja neist peetakse lugu. Oluline on see just sellisel juhul, kui asendusvanematest räägitakse ka avalikult. Hetkel Eestis asendusvanematest ja asendusperedest avalikult palju ei räägita, mis autori arvates võib põhjustada selle, et ühiskond üldises plaanis neid vääriliselt ei hinda. Meedias kajastatakse rohkem neid juhtumeid, mis on negatiivsed ja nii luuakse asendusvanematest kuvand, kui kurjategijatest, kui keegi seda ümber ei lükka ja vastupidist ei tõesta.

Kasuvanemal, kellel on pikemaajalisemad asenduspere kogemused, puudusid erilised ootused

/R2: "Ma ei arva et mul nii kangesti ootusi nüüd oli küll aga mõtlesin et küllap sellest poisikesest ka inimene kasvab."/

Ilmselt võib põhjust otsida sellest, et ta omas pikaajalist töökogemust lastekodust ning Kasuperede Liidust. Eelnevad töökogemused panid aluse kindlustundeks ning teati, millega ennast seotakse. Samuti olid Kasuperede kaudu olemas kindlad kontaktid, kelle poole oma mure või probleemiga pöörduda saadi. Taaskord saab siinkohal väita, et just sotsiaalne tugivõrgustik on see, mis annab kindlustunde ja teadmise, et saadakse hakkama.

Sotsiaalse võrgustiku puhul peeti väga oluliseks peeti ka seda, et oleks võimalus suhelda teiste asendusvanematega. Teiste asendusvanematega kokkusaamist peeti vajalikuks seetõttu, et saaks jagada kogemusi, leida tuge või leevendada oma hirne, mis asendusvanemaks hakkamise juures tekivad:

/R4: "Võibolla annaks seda kindlustunnet juurde see, kui oleks võimalik kohtuda mõne kasuvanemaga. Et tema pealt siis näeb eh, et asi ei ole nii hull, kui ma endale ette kujutan....." /

Teiste kasuvanematega suhtlemine annab võimaluse leida mõistmist ja turvalises keskkonnas saab rääkida asjadest, mida mujal rääkida ei tohi ja ei saa.

/R2: "Iga probleemiga sa spetsialistide poole ka nagu ei pöördu see oleks ka nagu naljakas...et tegelikult on meil organisatsioonis päris välja kujunenud sellised niiöelda oma, ise nimetame neid eneseabi rühmadeks. Et väiksed sõpruskonnad või et seal siis vahutad enda tühjaks.. sest sa tead kellega sa räägid, ta teab ja sa ei pea isegi vastu midagi ütleva aga ma tean et ta saab aru millest mina räägin..." /

Materiaalset toimetulekut hindasid kõik vastajad oluliseks, kuid siiski teisejärguliseks. Vastajate arvates ei ole asendusvanematele makstavad toetused piisavalt suured, kuid keegi selle pärast enda otsust muutnud ei ole. Küsimusele, kas respondent peab majanduslikku poolt motiiviks, miks kasulaps perre võtta, vastas ta nii:

/R2: "Ei motivatsiooniks see majanduslik pool ei saa olla (naerab) seal ei ole lihtsalt selliseid summasid taga, mis motiveeriks raha pärast last võtma. Seal peavad ikka olema palju muud... /

Üldiselt usutakse, et materiaalse poolega saadakse kergemini hakkama ning olulisemaks pidasid siiski kõik enda vaimset valmisolekut, toimetulekut ning lapse tervise ja käitumisega seonduvat.

/R 1: „.....et et mis iganes, et süüa ostan ja riided saan talle selga anda et ...et see on nagu kõige väiksem mure aga see, et kuis psühholoogiliselt iseendaga toime tulla...“ /

Mis puudutab majanduslikke aspekte, siis intervjuueeritavad olid teadlikud sellest, et riigi poolsed toetused asendusvanematele on väikesed ja seda motivaatorina käsitleda ei saa. Oluline on siinkohal siiski mainida seda, et Eestis makstakse riiklikul asendushooldusel oleva lapse eest toetust tunduvalt rohkem kui perekonnas hooldatava lapse eest. Ka üks intervjuueeritav tõi oma jutus välja selle, et riik toetab rohkem neid, kes asuvad riiklikus asenduskodus. Sellest järeldab autor, et riigi tasandil ei hinnata piisavalt palju asendusvanemaid. Kuna on kindlaks tehtud, et perekonnas kasvamine soodustab lapse arengut

ja sotsiaalset toimetulekut rohkem, kui viibimine riiklikus asenduskodus, siis võiks ka riigi poolne toetus asendusvanematele olla suurem.

4.3 Algsed kartused, hirmud

Hirme seoses asendusvanemaks olemisega on rohkem nendel, kes hetkel kasuvanemaks hakanud ei ole. Samas peavad nad neid hirme sellisteks, mida enda jaoks mõeldakse liialt suurteks ja millel tegelikku tõepõhja all ei pruugi olla. Intervjueeritavate vastustes kõlas see nii:

/ R1: "ma arvan ka, et see ongi see, et praegu, kui ma nendest asjadest nii mõtlen, et siis ma võin need asjad enda jaoks hästi hulluks ja hirmutavaks mõelda, et mida rohkem ma mõtlen, seda rohkem need nagu suuremaks lähevad et"/.

Ebakindlust tekitab ka see, et ei teata mitu last kasuperre tuua võidakse ja kas saadakse hakkama, kui tuuakse rohkem, kui üks laps.

/R 1: „Et kui seal peres on ikkagi mitu last siis nad on kõik hooletusse jäetud ja ja võib juhtuda ka niimoodi, et ühe lapse asemel saad hoopis kaks kolm tükki et sellisel juhul juba jälle...et õdesid ja vendasid mitte lahutada ..et kui nad on kõik nagu eee kolm last noh näiteks kolm last sealt ühest perest, et neil kõigil on oma minevik aga neil kõigil on oma iseloom oma käitumine ee et kuidas sellega nagu toime tulla...“/.

Autori arvates mängib siinkohal rolli see, milline on asendusvanemate enda ettevalmistus. Enesele teadvustamine ja selgeks mõtlemine, et perre võib ühe lapse asemel tulla mitu, annab parema vaimse valmisoleku situatsiooniga toimetulekuks.

Lapsendaja ja kasuvanem tõid peamiste hirmudena välja pigem lapsega seonduva – kas nendest saab asja, kas lapsega on kõik korras. Kuidas kujuneb välja kiindumussuhe, tekib usaldus ja kas ollakse võimelised usalduslikku suhet looma ning kuidas saadakse hakkama lapse minevikuga seotud käitumismustritega. Samuti mainiti seda, et kasuvanemaks hakkamise juures on keerukaks ka see, et pole piisavalt informatsiooni perre tuleva lapse kohta. Seetõttu on näiteks teadmata nende laste tervislik seisund ja haiguste ajalugu, mis kasuvanemate olukorda raskendavad:

/R 2: „...kõige raskem on kasupereks hakkamise alguse puhul see, kui laps tuleb perre, siis pere ei saa piisavalt informatsiooni selle lapse tausta kohta. Ei tervisliku seisundi kohta ega ka mitte millegi muu kohta.“/

Leiti, et eriti vajalik on perearstilt saadav info lapse tervisliku seisundi ja haiguste kohta, kuid

Eestis haiguslood ja taust salastatud. Arstid ei tohi välja anda infot selle kohta, millised haigused lapsel esinenud on. Intervjueeritava peres oli aga olukord, kus kasulapsel tekkisid äkki hingamisraskused, mindi kiirabisse ja seal ei osanud asendusvanem lapse tervise kohta midagi täpsemat öelda. Info puudumine seadis ohtu lapse tervise ja raskendas ravi määramist ning tänu sellele oli ka kiirabiarstide poolne suhtumine asendusvanemasse halb.

/R2: "Ma sain sellest teada väga inetult ja sellega seoses käituti ka minuga väga inetult. Et kui see väike kolme aastane lapseke läks siniseks näost mul kodus, kutsusin kiirabi, kiirabi viis meid haiglasse ja ja lastearst tuli last üle vaatama ja küsis minu käest igasuguseid küsimusi seoses lapse varasema tervisega. Ma seletan arstile, et ma ei oska sellele vastata, et see laps on minu käes olnud kaks kuud. Ma seletan jälle, et see laps on minu käes onud kaks kuud, mul ei ole infot varasema tervise kohta. Lastearst sai minu peale päris pahaseks. Juba ikka väga pahane, et kuidas ma ei tea lapsest midagi...ja ja noh siis ta lõpuks tüdines ilmselt, ta läks ära, ta oli tükk aega ära....arvatavasti ta arutas asja kusagil kohvilaua taga, sest kui ta mõne tunni pärast saabus tagasi palatisse, oli tema esimene küsimus, et kui palju see laps teile sisse toob...../

Kõik vastajad tõid välja, et kardavad seda, kui lapsed saadetakse tagasi oma bioloogilise pere juurde. Leiti, et arvesse ei võeta lapse arvamust, taolise tegevusega rikutakse lapse psüühikat veelgi rohkem ning, et kasuvanemate tehtud tööd ei hinnata piisavalt.

/R 2: „.....aga minu kõige suurem hirm on hetkel see, et eee lapsed on arenenud, lapsed on ma räägin nüüd sellest hetkest nagu, et lapsed on arenenud, lapsed on kasvanud nad on rõõmsameelsed, tugevad, terved aga...kuna need lapsed on perest praegu selliselt, et isal on kõik õigused alles ja järgmise aasta lõpus isa vabaneb kinnipidamiskohast ja minu hirmuks on see, et tegelikult on reaalne oht, et need lapsed peavad minema tagasi isa juurde....eee paraku on meil seadused sellised et alla 12 aastased lapsed ei saa oma arvamust avaldada.....ja kui isa tahab siis on tal täielik seaduslik õigus need lapsed ära viia.....see teeb haiget ja see teeb, tegelt on see täiesti ülekohtune. See on ülekohtune laste suhtes, kes on leidnud endale turvalise paiga....ja tegelikult on see ülekohtune ka natukene kasupere suhtes.“/

Kasuvanemad tunnevad sellisel momendil, et nii lapse (laste) kui ka nende endiga käsitatakse ebaõiglaselt. Teadmine, et laps tagasi bioloogilisse perre võib minna, tekitab kasuvanemates küsimust, kes nad üldse on ja kas ollaksegi lihtsalt vaheetapiks. Ka lapsendajal tekkis lapsendamisprotsessi käigus oht, et nendele määratud laps saadetakse tagasi oma bioloogiliste sugulaste juurde.

/R3: "Et et selle aasta jooksul tehti ikka meile liiga ja lapsele liiga sest kui tookord tuli, mul tuleb mõni aeg hiljem meelde, et aga kui see protsess oli peaaegu lõppemas siis äkki ilmusid välja lapse vanaema ja lapse tädi, kes lapsega viidi ka kokku kuigi mina nagu keelasin ja ütlesin, et tegelikult on meil juba paberid kohtus...siis meie puhul peatati protsess. Paberid võeti tagasi, hetkel jäetigi maavalitsusse kõik

seisma, räägiti, et protsess on sellel ja sellel asjaolul peatatud ja antigi nendele vanavanematele õigus, et kui nad need ja need punktid täidavad siis nad võivad selle lapse võtta."/

Kasuperede puhul on tegu lepinguliste lapse peres hooldajatega ja selle mõte ongi see, et laps paigutatakse perre ajutiselt. Kasulaps võib siiski peres viibida kuni täisealiseks saamiseni. Sellel ajal, kui laps kasuperes viibib, antakse bioloogilisele perekonnale võimalus end muuta, et last perre tagasi saaks suunata. Samuti küsitakse ka lapse enda arvamust, kui laps on sobilikus arenguastmes. Intervjueeritavate jutus oli aga kindel veendumus, et bioloogiliste peredega ei tegelda piisavalt ning et lapse arvamust ei küsita. Siinkohal võib olla seaduste ja praktika vastuolu, mis ei pruugi iga juhtumi puhul paika pidada. Võimalik, et antud uurimustöös osalenud asendusvanematel on selliseid kogemusi, millest nad järeldavad, et seadusega paberile pandu, ei pruugi alati kehtida reaalses elus. Samuti võib tegemist olla sellega, et kasupered soovivad last enda juures hoida siiski kauem, kui lepingus sätestatakse. Lapsendada otseselt ei soovita, kuid tahetakse, et laps viibiks perekonnas pikemat aega.

Kõrvaliste hirmudena, mis otsuse kujunemist mingil määral mõjutavad, toodi välja väline keskkond – kõik mis puudutab kaaskodanike, õpetajate ja teiste ametnike suhtumist. Negatiivset tagasisidet väliskeskonna poolt tõid välja kõik vastajad, kuid samas rõhutavad nad ka seda, et välisest keskkonnast ei tohi lasta end mõjutada. Kardetakse seda, et hakatakse näpuga näitama ja kogetakse mittemõistmist – ei saada aru, miks perre soovitakse võtta võõras laps.

/R4: "Ma kaldun miskipärast arvama et see suhtumine ei saa kõigil olla nii hea ja positiivne...et just see, mis avalikkuse ette on jõudnud ja seal koolitusel ka räägiti, et need lapsed nagu satuvad halvustava suhtumise alla. Ja see kasuvanem kah. Et arvatakse et laps võeti raha pärast või mingil muul kummalisel põhjusel...et vahel tundub nagu ei eksisteeriks sellist asja nagu siiras soov kedagi aidata, et peab alati olema mingi negatiivne toon juures asjadel."/

Üks vastaja tõi välja, et pigem on väliskeskonna suhtumine muutnud teda tugevamaks. Lasteaia ja kooli tuge hinnatakse tähtsaks. Ühe vastaja jutust selgus, et kooli poolt tulnud negatiivse suhtumise tõttu oldi sunnitud vahetama kooli. Samas lasteaiaõpetajate positiivne suhtumine ja hea koostöö nendega, aitab kaasa lapse arengule.

Uurimustöö tulemuste põhjal julgen väita, et tihtipeale on avalikkuse suhtumine asendusvanematesse ja vanemliku hooleta lastesse negatiivne, mis omakorda võib tulla sellest, et ei olda teadlikud, mida endast kujutab asendusvanemaks olemine.

Üks koolituse läbinutest, kes kasulast perre hetkel võtnud ei ole, kartis ka seda, et ta on liialt noor või tema perekonnaseis – üksikvanem - ei luba kasuvanemaks hakata. Seoses sellega, ei hakanud ta kohe peale koolituse läbimist ka kasuvanemaks, kuna kartis, et üksikvanema perre last hooldada ei anta. Ta rääkis sellest nii:

/R4: "Ma arvasin kogu aeg, et seal koolitusel nagu pandi meie nimed kirja, kui see PRIDE koolitus lõppes...et maavalitsusse pandi nimed kirja ja ma vist arvasin too moment, et nüüd ma olengi kasuvanemate nimekirjas ja omamoodi jäin ootele...ja siis hakkasingi vaatama, et palju aega möödus, midagi juhtunud ei ole, et ju siis nad üksikvanemale nagu lapsi ei annagi...olin omaette veel hästi kuri kah, (naerab) et näe enne lastakse seal peres edasi olla või lastekottu viia, kui tuuakse üksikema juurde....."/.

Lapsi antakse perekonda hooldamisele ka siis, kui tegu on üksikvanemaga perega. Antud puhul võib öelda, et respondent ei olnud piisavalt teadlik tegelikust olukorrast ja uskus pigem müüte, mis eelnevalt on välja toodud ka teoreetilises ülevaates.

4.4 PRIDE koolitus ja selle mõju

Kõik respondendid osalesid PRIDE koolitusel hinnanguliselt 5-6 aastat tagasi, kuna see muutus kohustuslikuks kasuvanematele ja soovituslikuks lapsendajatele. Koolitusele respondentidel raske pääseda ei olnud ning selle toimumise kohta saadi informatsiooni kas siis sotsiaaltöötajalt, tuttavalt või interneti kaudu. Konkreetseid ootusi koolituse osas välja ei toodud. Autori arvates võib see olla seotud sellega, et tegu oli tollel hetkel uue programmiga ja enne koolitust põhjalikumad teadmised koolituse täpsema sisu kohta puudusid. Vastajad toidid esile mitmeid puudusi ning positiivset tagasisidet oli suhteliselt vähe.

Ühe probleemina, mis puudutab koolitust, toodi välja see, et koolitusprogrammi sisu oli liialt ameerikalik ning ei vastanud Eesti süsteemile ja seadustele.

/R3: "Pärast seda järgnes PRIDE perekoolitus mis siis toimus teises maakonnas ja mis oli korra, kord nädalas, kaheksa korda, kaks tundi korraga ja seal siis juba räägiti täpsemalt nende lapsendamistest, et millised on nad siis kuskil mujal maailmas ja see PRIDE koolituste raamat kuna see oli Ameerikas välja antud siis see oli natuke selline erinev selle lapsendamise mudelist, mis tegelikult Eestis on. Kui ma niipalju, kui mina sellest tean siis meie selle lapsendamise seaduse järgi ei avalikustata seda perekonda kuhu see laps läheb aga Ameerikas on täielikult see avatud.....et ee sellised nagu kurvad sõnumid tulid ka sealt nigu läbi, sealt PRIDE koolituselt ja kindlasti meile nagu koguaeg öeldi ka, et ärge kõike seda üle võtke, mis te siit kuulete sest meie ühiskonda see lihtsalt ei passi sisse...et ei sobi kokku."/.

Selle intervjuueeritava jutust tuli selgelt välja see, et koolitajad ise andsid edasi sõnumit, et kuna süsteemid Eestis ja Ameerikas on erinevad, siis kogu sisu meie riigi konteksti ei sobitu. Koolitajate öeldu põhjal võis ka respondent kujundada oma arvamuse antud koolituse sisu kohta.

Koolitust hinnati ka liialt teoreetiliseks ja praktilist poolt vastajate hinnangul seal ei olnud ning leiti, et koolitusel oleks pidanud rääkima ka mõni kasuvanem või kasuperes üles kasvanud laps, kuna see oleks andud juurde rohkem teadmisi:

/R4: "Näiteks seal koolitusel kah, et ma ei teagi, kas see asi oli siis alguses või et kas praeguseks on see muutunud kah aga ma näiteks mõtlen, et seal võiks ju olla ka see, et tulebki see kasuvanem, kellel on kasulapsed ja räägib enda kogemustest ja see ka, et siis oleks nagu võimalus küsida ju kõigil temalt midagi. Noh et olekski kohe üks koolituspäev sellele pühendatud, et saaks enda teadmisi nagu rohkem täiendada selles valdkonnas..."/.

Praktilise poole rõhutamist koolitusel toodi välja autori arvates seetõttu, et oldi teadlikud teoreetilisest poolest, kuid puudu on nendest teadmistest, mis toimub tegelikult reaalses elus. Reaalsus ja teooria ei pruugi ühte langeda ja seetõttu nähaksegi praktilist poolt kui üht võimalust, et täiendada oma teadmisi kasuvanemaks olemise kohta ja selle kohta, kuidas see toimub reaalses elus.

Esile toodi ka koolitajate nõrkusi. Öeldi, et nad ei olnud piisavalt pädevad ja küsisid rohkem nõu kogemustega kasuvanemalt:

/R2: "Et kui me nüüd räägime sellest PRIDE koolitusest siis kui ma selle läbisin olles juba olnud mitu aastat kasupere ja ka süsteemis juba mõned aastad sees siis see oli selline kurb lugu, kas kurb lugu aga...et koolitajad küsisid minu käest mida ühel või teisel puhul teha, kuidas sina seda olukorda analüüsisid, kui nad seal mingi näite välja tõid....ja kodukülastuste osas või selle individuaalvestluses vaatas koolitaja mulle otsa ja ütles, et mul ei olegi sinu käest mitte midagi küsida. Nii et kodukülastusele ta mulle ei tulnud...."/.

Samuti tundus ühele respondentile, et koolitajad hirmutasid koolitusel osalejaid:

/R1: „.....see, et vahepeal mul tekkis seal mulje, et kui seal PRIDE koolitusel hirmutavadki ära et oi et need lapsed kes vanemliku hoolitsuseta, et nad on nii rasked ja nendega palju probleeme...“./

Mis puudutab koolitajate edasiantavaid hirmutavaid sõnumeid, siis siinkohal võib olla tegu respondendi enda koolitaja antud sõnumi subjektiivse tõlgendamisega. Koolitajad räägivad raskustest selleks, et luua selgem pilt nendest lastest, kes asendusvanemate juurde suunatakse

ja ka selleks, et tõsta tulevaste asendusvanemate teadlikkust. Koolituse kaudu peaks kõik asendusvanemad jõudma sellele järeldusele, kas ollakse valmis selleks, et vanemliku hooleta laps perre võtta.

Üks respondentidest nimetas koolitust üheks etapiks asendusvanemaks hakkamisel, mida on vaja läbida, kuid mis siiski kõiki vajalikke teadmisi ei anna.

/R 4: „Et kui see teadmine ikka tekkis, et ma tahan kasuvanemaks hakata, siis see koolitus oli nagu rohkem selline.....etapp mille sa pead läbima.....aga minu jaoks jäi see asi kuidagi poolikuks. Et ma arvan, et ma ei saanud sealt päris kõike seda mida ma ootasin. Võimalik, et asi oli ka selles, et tegu siis Ameerikast pärit PRIDE programmiga ja ma nagu ei näinud nii palju seost sellel Eestiga.“/

Antud vastaja puhul lugesid eelnevad teadmised vanemliku hooleta laste kohta ning endale teadvustamine, et tegu on keerulise valdkonnaga. Vastaja oli teadlik sellest, et vanemliku hooleta laps käitub teistmoodi, tema taust ja temaga toimetulemine on keerulised. See võiski tingida selle, et respondentile jäi mulje, et ta ei saanud koolituselt piisavalt palju vajalikku.

Ära mainiti ka see, et koolitus kestis liiga lühikest aega, oleks võinud olla pikem ja põhjalikum ning koolituse sõnum oli osalejate hoiakuga vastuolus.

/R4: "Samas ma ütlen, et ma ei saanud sealt võibolla piisavalt seda kasulikku, sest hästi lühiajaline oli ka see....et noh tegu on tegelikult tõsise asjaga ju see kasuvanemlus ja lapsendamine, et jah tegelikult võiks see koolitus olla põhjalikum ja pikemaajalisem. Ma ei tunne küll, et ta oleks mulle väga palju juurde andnud."/

/R 3: „...mis mulle nagu PRIDE koolitusel meelde jäi ja millega mina ei suuda nagu leppida on see et meile öeldi see lause, et me peame olema tänulikud nendele vanematele kes neile need lapsed sünnitas.“/

PRIDE koolituse sõnum ei olud antud juhul lapsendaja hoiakuga kooskõlas ja respondent pidas koolituse sõnumit enda jaoks ebasobilikuks. Inimesed on erinevad ja sama erinevad on ka nende hoiakud. Antud juhul ei aktsepteerinud vastaja koolituse sõnumit seetõttu, et ta ei suuda mõista vanemaid, kes lasid oma lapse riiklikule asendushooldusele paigutada ning ei teinud endast kõike olenevat, et laps bioloogilisse perekonda edasi saaks jääda.

Koolituselt saadi siiski ka positiivset – hakati rohkem analüüsima ennast ja seoseid oma lapsepõlvega, saadi rohkem teavet lapsendamise ja nende laste kohta, kes on vanemliku hooleta jäänud. Kaks vastajat neljast leidis, et lapsepõlve raamat, mis koolitusel täita tuli, oli kasulik ja andis enda kohta palju informatsiooni. Koolitust peetigi kasulikumaks pigem neile,

kes alles kaaluvad kasulapse võtmist, kuna selle käigus on võimalik aru saada, kas ollakse valmis kasulapse võtmiseks. Koolitus annab valmisoleku ootamatute situatsioonidega toimetulekuks:

/R 2: „Et need sellised olukorrad nõuavad mingit valmisolekut ja selleks on praegu see PRIDE koolitus, mis teatud määral selle valmisoleku ka annab ma arvan...loodan...kindlasti andis ta juurde mõtteid ja ideid...lapse kasvatamisega seoses."/

Leiti ka, et koolitus annab süsteemi jaoks vajaliku paberi, tänu millele ollakse kvalifikatsiooniga asendusvanem:

/R4:"Ei üks mingi kasu ikka oli ju. No kasvõi see, et andis mulle ühe põhikriteeriumi kasuvanemaks hakata. Et mul on see paber ja tänu sellele olen ma ka teoreetiliselt kvalifitseeritud kasuvanem."/

PRIDE koolitus on ettevalmistav ja annab ülevaate selle kohta, mida endast kujutab asendusvanemaks olemine. Tänu koolitusele hakkavad asendusvanemad ennast analüüsima, mislābi tõuseb ka nende eneseteadlikkus ja teatakse, millisteks olukordadeks tuleb valmis olla, kui kasulaps perre võetakse. Koolituse tõlgendamine ühe vaheetapina, mis annab lihtsalt vajaliku paberi, võib olla seotud sellega, et omati varasemaid teadmisi ja koolituselt lisainfot saadi vähe, kuid asendusvanemaks hakata ilma selle paberita ei saa.

Klarica Topperi (2012) bakalaureusetöö raames läbi viidud uuringus, mis käsitles Eestis lapsendamist, tõid respondendid välja koolituse ühe plussina selle, et koolitusgrupist saab hea tugigrupi ja võrgustiku (Topper 2012: 26). Käesoleva uurimustöö jaoks läbi viidud intervjuude käigus mainiti samuti ühe plussina just seda tugivõrgustikku, kes tekib koolitusel. Samas aga ei olnud nendel vastajatel, kes kasuvanemaks hakanud ei ole, need kontaktid säilunud. Tegu võib olla sellega, et kuna ei olda tegevad kasuvanemad, siis ei ole olnud ka vajadust neid loodud kontakte hoida.

4.5 Koolituse mõju ootustele ja hirmudele

Küsimusele, millist mõju avaldas koolitus ootustele ja hirmudele vastas üks respondent nii:

/ R2: "Tunnistan ausalt et ega väga ei muutnudki sest see koolitus on üsna Ameerika-keskne. Et et seda oleks vaja...täna on seda ka kohandatud aga tollel ajal oli see väga...tublisti oli seda väga vaja kohandada meie oludele."/

Samuti toodi välja, et valdkonna teoreetiline pool on siiski erinev praktilisest poolest ja seda,

mis reaalselt võib asendusvanemaks hakanuid ees oodata, ei osata hinnata ega arvesse võtta.

/R4: "Midagi kindlasti tegelikult sealt õppisin ka ikka....aga samas ma arvan, et kui see reaalne situatsioon käes on, siis see kõik on hoopis midagi muud. Et kui see laps või lapsed sul perre tulevad, et siis unub seal koolitusel õpitu kiirelt...sest tegutsema peab ju ikkagi vastavalt olukorrale ja see milliseid olukordi võib ette tulla, seda me ju ei tea. "/

Teine asendusvanem kirjeldas seda nii:

/R3: " Ja pärast seda koolitust mingil määral silmad avanesid, et sa tead, mis sind ees ootab aga samas seda ootust on väga raske niimoodi ...kirjeldada. Sa ei tea iial mis tulla võib ja kuidas minna võib./

Positiivse mõjuna väärrib mainimist see, et saadi rohkem teada sellest, milline on lapsendamise süsteem mujal maailmas ja kuidas vanemliku hooleta lapsed käituda võivad. Enne koolitusele minemist oli suhtumine asendusvanemlusse naiivsem, kuid koolitusel mõisteti, mida kasuvanemaks olemine endast tõeliselt kujutab ja kuidas käituda hooldusperre tuleva lapsega. Koolitusel räägiti peaks mõjutama selles osalejaid nii palju, et nad mõistaksid, kas nad on valmis kasuvanemaks hakkama või ei. Kuigi koolitus otseselt respondentide langetatud otsustele mõju ei omandanud, täitis ta siiski oma ettevalmistavat ja informeerivat funktsiooni.

4.6 Lõplik otsus

Intervjuude käigus selgus, et lõpliku otsuse kujunemine sõltub erinevatest aspektidest. Nendel, kes asendusvanemaks hakkamise edasi on lükanud ja hetkel kasuvanemaks hakanud ei ole, on peamiseks otsuse kujundajaks ebakindlus ja kahtlus, kas tullakse endaga toime vaimselt ning kuidas võtab võõra lapse omaks perekond.

Üheks põhjuseks, miks on otsustatud kasuvanemaks mitte hakata võib pidada ka seda, et ei ole piisavalt häid elamistingimusi ning seetõttu on langetatud otsus asendusvanemaks hakata edasi lükatud . Oodatakse elamistingimuste paranemist:

/R 1: „.....üks peamisi põhjuseid miks ma tegelikult ei hakanud kasuvanemaks oli see, et ee eee korteris ei ole ruumi, et kui kunagi peaks nagu tekkima võimalus, et maja valmis saab , et siis ma usun et ma tõsiselt mõtlen selle kasuvanema peale veel. “/

Ühe vastaja puhul, kes asendusvanemaks hakanud ei ole, paranesid küll elamistingimused, kuid motivatsioon asendusvanemaks hakata oli aastatega langenud. Vastaja tõi välja liiga pika

aja möödumist koolitusest ning seetõttu ka huvi vähenemise. Koolituse hetkel oli motivatsioon suurem, kuid viis aastat hiljem ei hinnanud respondent oma motivatsiooni piisavalt tugevaks selleks, et kasulaps perre võtta.

/R 4: „Et see õige aeg läks võibolla mööda ja mu motiveeritus nagu nõrgenes.....“/

Vastaja puhul joonistus välja vastuolu tema enese soovides, sest ühest küljest ta soovis kasuvanemaks hakata, kuid samal ajal rääkis ka motivatsiooni langusest. Põhjust võib otsida sellest, et intervjuu hetkel hakati läbi mõtlema ja rääkima oma hirme, mis on kasuvanemaks hakkamisega seotud, mis omakorda põhjustas vastajas ilmselt tunde, et ei olda võõra lapse perre võtmiseks valmis. Ebakindlat tunnet võidi aga tõlgendada kui motivatsiooni langust.

/R2: "Üheks põhjuseks on see et meil Eestis puudub andmebaas, meil puudub kasuperenduse süsteem, et kuidas kohaliku omavalitsuse ametnikud ja kasupered kokku viia. Kasuperede liit praegu ehitab seda andmebaasi, et eee kasupered kurdavad, et pole lapsi, nende motivatsioon hakkab jahtuma, nad leiavad omale uued väljundid, ja nad kaovadki orbiidilt. Samas kurdavad kohaliku omavalitsuse ametnikud et pole peresid kuhu paigutada."/

Nende puhul, kes asendusvanemaks hakanud olid, kujunes otsus välja üsna kiirelt. Perekonnalt saadi mõttele toetav tagasiside, olemas olid head elamistingimused ja kogemus vanemliku hooleta lastega töötamisel. Lapsendaja puhul oli otsuse kujunemise põhjuseks see, et bioloogilisel teel endal lapsi saada ei õnnestunud ning sooviti aidata ühte vanemliku hooleta last:

/R3:... et kuna endal bioloogilisel teel ei õnnestunud lapsi saada, siis pöördusime kohaliku maavalitsuse töötaja poole kuna teadsime, et sinna tuleb esitada avaldus...täitsime ka avalduse veel kahte maakonda sest me teadsime, et järjekorrad on üsna pikad ja meile soovitati teha seda mitmes maakonnas korraga. Tekkiski see, et võiks siis ühele lastekodu lapsele võimaluse anda..../

Kasuvanema puhul oli otsuse kujunemise põhjuseks see, et oma lapsed olid juba suured ning sooviti anda parem kodu ka vanemliku hooleta lastele.

4.7 Hinnang tehtud otsusele

Uurides seda, millise hinnangu annavad asendusvanemad oma langetatud otsusele, selgus, et need vanemad, kes on otsustanud kasulapse perre võtta, on oma otsusega rahul ning neil on positiivne tunne. Tuntakse, et tehtud on midagi head, lapse arengus toimuvaid positiivseid suundi märgates tekib heaolutunne ja suureneb ka kindlustunne, et saadakse hakkama:

/R2: "Siukse heaolutunde ma arvan, et ma olen teinud head. Ma tunnen ka natukene uhkust, et ühest lapsest on juba inimene sirgunud. Ta saab, tuleb toime oma eluga, oma iseseisva eluga kuhu ta nüüd paar kuud tagasi astus ja.. loodan siiralt et ka nendest neljast kasvavad...tublid ja töökad inimesed. Et tunnengi lihtsalt siirast heameelt et ma olen saanud aidata natukenegi....."/.

Intervjuudest ei selgunud kordagi, et kahetsetakse langetatud otsust. Tuntakse heameelt ka selle üle, et kasuvanemaks olemine annab rohkem võimalusi vanaemaks saada. Lisaks bioloogiliste laste lastele ollakse vanaema ka kasulaste lastele. Ollakse siiralt õnnelikud ja uhked selle üle, kui lapsest saab vastutustundlik täiskasvanu.

Respondendid, kes hetkel kasuvanemaks hakanud ei ole, arvavad, et asendusvanemaks hakkamise peale mõtlevad nad tulevikus veel:

/R 1: ".....kui kunagi peaks nagu tekkima võimalus, et maja valmis saab , et siis ma usun, et ma tõsiselt mõtlen selle kasuvanema peale veel. Et ma päris ee nagu kindlalt ei ole nagu praegu sellele mõttele nagu pannud."/.

Hetkel leiavad mõlemad, et aja jooksul elukogemuse ja vanuse kasvades on üsna tõenäoline, et kasulaps perre siiski võetakse.

/R 4: „.....nüüd kui on veidi rahulikum see elutempo siis ma olen jälle sellele rohkem nagu mõtlema hakanud et võiks.....et küllap ma selleni nagu jõuan ka, sest ega see soov iseenesest ei ole ju kusagile kadunud.....et ma ei ole kasuvanemaks hetkel hakanud puhtalt selle pärast ilmselt ikka, et ma ei ole endas veel nii kindel..“/

KOKKUVÕTE

Vanemliku hooleta lastele on loodud erinevaid asendushoolduse viise. Lapse seisukohast on parimaks lahenduseks see, kui ta lapsendatakse või suunatakse hooldamisele perekonda. Kasuperesid on aga Eestis vähe ja seetõttu on lapse suunamine perekonda hooldamisele komplitseeritud. Käesoleva uurimustöö eesmärgiks oli välja selgitada, millised tegurid kujundavad kasuvanemaks hakkamise või mittehakkamise otsust, lähtudes Ajzeni ja Fishbeini kavatsusliku käitumise teooriast. Peamiseks uurimisprobleemiks oli see, et asendusvanemate arv Eestis väheneb ja seda just kasuvanemate arvelt. Bakalaureusetöö rakendab kvalitatiivset uurimisviisi ja selle empiiriliseks aluseks on autori poolt läbiviidud neli süvaintervjuud.

Uurimustulemuste põhjal julgeb autor väita, et kasuvanemaks hakkamise otsuse kujunemisel mängib olulist rolli see, kas on olnud varasemaid kokkupuuteid vanemliku hooleta lastega. Taustateguriks on informatsioon ja vanemliku hooleta lastega kokkupuutumisest tekkivad emotsioonid. Need, kellel on varasemad kokkupuuted vanemliku hooleta lastega, usuvad, et saavad hakkama vanemliku hooleta lapse kasvatamisega sõltumata sellest, et tegemist on keerulise protsessiga. Samas võib väita, et varasemad kogemused ja kokkupuuted vanemliku hooleta lastega ei ole alati määravaks kasuvanemaks hakkamisel. Kokkupuuteid antud valdkonnaga võib küll olla palju, kuid need ei anna alati juurde enesekindlust, et kasulaps perre võtta. Kokkupuuted on ajendiks sellele, et tekib mõte asendusvanemaks hakata, kuid otsuse lõplikule kujunemisele aitavad kaasa muud aspektid. Kasuvanemaks hakkamine on täielikus sõltuvuses tahtest, inimese enda tõekspidamistest, hoiakutest ja sellest, mida ta väärtustab.

Peamised motivaatorid, miks asendusvanemaks hakatakse on: tuntakse vanemliku hooleta lastele kaasa, soovitakse anda neile parem kodu ning rohkem armastust; oma lapsed on suureks kasvanud ja tuntakse, et on tahet ja jõudu kasvatada veel lapsi. Ühe võimalusena nähaksegi seda, et perre võetakse just kasulaps. Need, kes on kaalunud asendusvanemaks hakata või on juba hakanud, nende jaoks on olulised pereväärtused ja nad leiavad, et iga laps väärrib perekonda, mis tuli välja ka respondentide antud vastustest. Tuntakse sisemist poolehoidu nende laste vastu, kes on jäänud vanemliku hooleta.

Suurimaks hirmuks, mis seostub vanemliku hooleta lapse perre võtmisega, võib antud uurimustöö põhjal välja tuua selle, et kardetakse lapse bioloogilisse perre tagasiminekut, kuigi kasupered ongi mõeldud selleks, et lapse hooldamine perekonnas toimub ajutiselt ja lepinguga. Seda ei nähta positiivse, vaid pigem negatiivse sündmusena. Analüüsi käigus selgus, et endale teadvustatakse, et tegu on ajutise teenusega, kuid ebakindlust põhjustab pigem see, et lapsel ei ole stabiilsust ning kuna lapse kasuperes viibimise ajal ei tegele keegi bioloogiliste vanematega, siis arvatakse, et laps viiakse paremast kodust tagasi sinna, kus tal halb on. Vähene usk süsteemi töökindlusse põhjustab asendusvanemates vastumeelsust selle vastu, et lapsed bioloogiliste vanemate juurde tagasi saadetakse.

Ühiskondlike taustateguritena, mis otsuse kujunemist mõjutavad, saab uurimustulemuste põhjal välja tuua üldised hoiakud, mis ühiskonnas valitsevad. Kõik uurimustöös osalenud vastajad välja selle, et ühiskonnapoolne üldine suhtumine kasulastesse ja lapsendatud lastesse ei ole alati positiivne. Nii lapsendajal kui ka kasuvanemal on olnud negatiivseid kogemusi ka selles osas, mis puudutab inimeste suhtumist nendesse kui asendusvanematesse. Samuti keelavad seadused informatsiooni väljaandmist, mis põhjustab asjaosalistele probleemseid situatsioone. See jätab asendusvanemad ilma vajalikust informatsioonist näiteks lapse tervise kohta, mis omakorda võib osutada ohtlikuks lapsele. Intervjuudes toodi välja see, et näiteks perearstid ei anna informatsiooni lapse tervisliku seisundi kohta ning kasuvanem ei ole teadlik sellest, millised on minevikus lapse läbi põetud haigused. Valmisolek võimalikeks tervisega seotud komplikatsioonideks on nõrk ning asendusvanem tajub endas ebakindlust.

Võrgustikutöö kaudu pakutakse (laps) kliendile ja tema perekonnale sotsiaalset tuge ning püütakse leida ressursse probleemidest väljatulekuks (Tulva jt 2002: 25). Ametnikevõrgustike puhul on aga oluline, et institutsioonid, kes moodustavad võrgustiku, teeksid ja oskaksid teha koostööd, et neil oleks kindel töökorraldus (Korp 2002: 47). Tugisüsteemide toetust ei saa alahinnata, sest kui kasuvanemad tunnevad, et nende tehtavat tööd ei hinnata piisavalt või kui neil ei ole kellegi poole pöörduda ilmnevate probleemide korral, siis nad võivad hooldusele võetud lapsest loobuda. Teadmine, et süsteem töötab tõhusalt, mõjutab kasuvanemate otsuseid, kuna üks nende hirme on seotud keeruliselt käituva lapsega hakkama saamisega. Seda kinnitavad ka antud uurimustöö raames läbi viidud intervjuud, kus respondendid tõid välja selle, et kõige suuremat tuge oodatakse just sellest sotsiaaltöötajalt, kes lapse perre on paigutanud. Tähtis on see, et sotsiaaltöötaja suhtuks kasuvanemasse, kui enda

koosööpartnerisse ja tunnustaks teda, kui ühte meeskonna liiget, kes töötab selle nimel, et parandada lapse olukorda.

Materiaalsed aspektid otsuse kujunemisel võivad esineda nii takistuse kui ka positiivse mõjurina. Riigi poolt makstavad rahalised toetused kasuperedele ei ole suured ning usutakse, et kõige vajaliku tagamisega lapsele saadakse hakkama. Materiaalset tuge peetakse kõige olulisemaks sel momendil, kui kasulaps(ed) perre saabuvad ja neile on korraga vaja tagada kõik eluks vajaminev (voodid, riided, jalanõud). Seda ootavad uurimustulemuste põhjal just need, kes planeerivad asendusvanemaks hakata, kuid ei ole seda ebakindluse tõttu veel teinud.

Uurimustöös osalenud respondentide hulgas ei mänginud PRIDE koolitus otsuse kujunemisel mingit rolli, vaid oli vastajate hinnangul pigem etapp, mille peab läbima, et asendusvanemaks saada. Koolitust pidasid vastajad liialt teoreetiliseks ja nähti, et esile oleks pidanud tooma rohkem praktilist poolt. Praktiliste kogemuste jagamine koolitusel annaks kindlustunnet juurde neile, kes kahtlevad, kuna teiste kasuvanematega rääkimine aitaks asendusvanematel toime tulla tulevikus ilmnevate keerukate situatsioonide ja stressirohkete eluetappidega. Positiivse küljena toodi välja see, et õpiti rohkem ennast analüüsima ja seostama oma käitumist lapsepõlvega. Oskus end analüüsida on indiviidi seisukohalt äärmiselt oluline, sest annab teadmised enda iseloomu, tegude ja käitumise kohta. Läbi eneseanalüüsi jõutakse ka otsuseni, kas ollakse valmis asendusvanemaks hakkama või takistavad seda otsust mingid minevikust pärit isiklikud probleemid, mis vajaksid rohkem tähelepanu ja tegelemist. Eneseanalüüsi kaudu saavad asendusvanemad teadlikuks oma nõrkadest ja tugevatest külgedest, mis siis kas toetavad või takistavad kasulapse perre võtmist. Ootusi koolituse suhtes välja ei toonud ükski vastanutest ja seda võib seostada sellega, et tegemist oli sellel ajal, kui seal osaleti, suhteliselt uue programmiga ning ei oldud kursis, millega täpsemalt tegu on.

Soovitused ja tähelepanekud edaspidisteks uuringuteks

Soovitustena tulevikuks toob autor välja mõned tööl põhinevad endapoolsed mõtted:

- Kindlasti vajaks edaspidi uurimist valdkond, mis puudutab kasuvanemate ja lapsendajate enesemääratlemist. Ilmselt võib põhjust otsida sellest, et kasuvanemate tehtavat tööd ja panust laste hoolekandesse ei tunnustata piisavalt ning nad tunnevad, et nende olemasolu ei hinnata.

- Kasuvanematest oleks Eestis tarvilik rääkida rohkem, et propageerida vanemliku hooleta laste perekonnas hooldamist. Üldine kuvand (positiivne või negatiivne), mis luuakse kasuvanematest ja kasulastest mõjutab seda, kas neid inimesi, kes oleksid valmis võtma enda perre võõrast last, tekib juurde või vastupidi väheneb.
- Rohkem tähelepanu tuleks tulevikus pöörata sellele, kuidas tõhusamalt toetada kasulaste bioloogilisi vanemaid sellel ajal, kui laps viibib kasuperes, et lapse pöördumine tagasi oma kasuvanemate juurde oleks turvaline ja last võimalikult vähe traumeeriv.
- Tulevikuperspektiivis on oluline, et arstid jagaksid laste tervise kohta informatsiooni kasuvanematega. Lapsendatavale lapsele tehakse äärmiselt põhjalikud tervislikku seisundit puudutavad analüüsid, et välja selgitada võimalikud terviseriskid. Rohkete analüüside läbiviimine venitab lapsendamisprotsessi küll pikemaks, kuid oli vajalik selleks, et oleks kindel, et perre lapsendamisele suunatakse täiesti terve laps. Samamoodi võiks ka kasuvanematel olla parem ligipääs infole, mis puudutab kasulapse tervist.
- Uurimustöö tulemuste põhjal toon esile ka olulise kitsaskoha, mis võib olla üheks põhjuseks, miks kasulapsi suunatakse perekonda hooldamisele vähem, kui riiklikule asendushooldusele. Omavalitsuse töötajatel ei ole piisavalt infot kasuperede kohta ja kasuperedeni ei jõua seetõttu ka vanemliku hooleta lapsed. Samuti toodi intervjuudes välja see, et ametnike suure töökoormuse tõttu on mugavam suunata lapsed riiklikule asendushooldusele, kuna selle variandi puhul on tegu kindla paigutusega. Kasuperet seevastu peab igakuiselt jälgima ja selleks sotsiaaltöötajatel aega ei ole.
- Arvestades vanemliku hooleta laste suurt hulka, kes soovivad ja vajavad „oma perekonda“, vanemlikku hoolt ja turvatunnet, tuleks perekonnas hooldamise teenuse arendamise kõrval pöörata tähelepanu ka senise lapsendamisega seotud küsimustele. Praegu kehtiva korra kohaselt on lapsendamine pikk ja keeruline toiming. Põhjalikku analüüsi vääriks küsimus kas ja mil määral on võimalik lapsendamise protsessi lihtsustada kahjustamata lapsendatavate õigusi ja huve.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Andersson, G. (2001) The Motives on Foster Parents, Their Family and Work Circumstances. *British Journal of Social Work*. 31, 235-248.
- Colton, M., Roberts, S., Williams, M. (2008). The Recruitment and Retention of Family Foster-Carers: An International and Cross-Cultural Analysis. *British Journal of Social Work*. 38, 865-884.
- Grossmann-Loot S. (2000). Laps asendushoolduses. Kutsar, D. (toim). *Lapsed Eestis*. Tallinn: ÜRO Arenguprogramm, 67-71.
- Jones Harden, B. (2004). Safety and Stability for Foster Children: A Developmental Perspective. *Children, Families, and Foster Care*. Vol 14, 1. URL: <http://ittakesanohana.org/wp-content/uploads/2011/01/Safety-and-Stability-for-Foster-Children-A-Developmental-Perspective.pdf> (viimati vaadatud 04.mai 2013).
- Karu, M., Kasearu, K. Biin, H. (2007). *Isad ja lapsehoolduspuhkus. Uuringuraport*. Poliitikauuringute keskus Praxis URL: http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/isadus_2007_1_.pdf (viimati vaadatud 04.mai 2013).
- Korp, E., Leppiman A., Meres T., Vaher A.(2002). *Laps. Elu, probleemid ja lahendused*. Tallinn: Dispak.
- Laherand, M.-L. (2008). Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: OÜ Infotrikk.
- Lapsendamine ja eestkoste seadmine. Perekonnas hooldamine* (2013). URL: https://www.eesti.ee/est/teemad/kodanik/perekond/lapsed_perekonnas/lapsendamine_alaealise_ule_eestkoste_seadmine_ja_lapse_perekonnas_hooldamine (viimati vaadatud 11.mai 2013)
- MacGregor, T. E.; Rodger, S;.. Cummings, A. L.;. Leschied, A.W. (2006). The Needs of foster parents: A qualitative study of motivation, support, and retention. *Qualitative Social Work* 5 no.3: 351-3689.
- MTÜ Oma Pere (2013a). *Lapsendamine*. URL: http://www.omapere.ee/page_adoption.php?pageid=9 (viimati vaadatud mai 2013)
- MTÜ Oma Pere. (2013b). *PRIDE koolitusprogramm*. URL : <http://www.omapere.ee/page.php?page=PRIDE+koolitusprogramm&sxSearchHighlight=PRIDE+koolitus> (viimati vaadatud 18.mai 2013)
- MTÜ Oma Pere. (2013c). *Statistika 2002-2011*. URL: http://www.omapere.ee/page_library.php?pageid=32 (viimati vaadatud 2. mai 2013).
- Perekonnaseadus.(18.11.2009). RT 2009, 60, 395: URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/13330603?leiaKehtiv> (viimati vaadatud 3. mai 2013)
- Riigikontroll (2009). *Riigi tegevus laste riikliku hoolekande korraldamisel: Kas laste riiklik hoolekanne on tõhus?*. Riigikontrolli aruanne Riigikogule. Tallinn, 26. juuni 2009. URL:

- <http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2105/language/et-EE/Default.aspx>. (viimati vaadatud 17.mai 2013)
- Schofield, G., Beek, M., Ward, E., Biggart, L. (2013). Professional foster carer and committed parent: role conflict and role enrichment at the interface between work and family in long-term foster care. *Child & Family Social Work*, 18, 46-56
- Sebba, J. (2012). *Why do people become foster carers? An International Literature Review on the Motivation to Foster*. University of Oxford. URL: <http://www.education.ox.ac.uk/wordpress/wp-content/uploads/2012/10/Motivation-review-single-page-view.pdf> (viimati vaadatud 12. mai 2013).
- Sotsiaalhoolekande seadus. (08.02.1995). RT 1995,21,323: URL <https://www.riigiteataja.ee/akt/118042013006> (viimati vaadatud 23. mai 2013).
- Sotsiaalministeerium (2012a). *Lapsendamine*. URL: <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/lapsendamine.html> (viimati vaadatud 13.mai 2013)
- Sotsiaalministeerium (2012b). *Perekonnas hooldamise teenus vanemliku hooleta lapsele*. URL <http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/kohalike-omavalitsuste-sotsiaalteenuste-soovituslikud-juhised/perekonnas-hooldamise-teenus-vanemliku-hoolitsuseta-lapsele.html> (viimati vaadatud 4. mai 2013)
- Sotsiaalministeerium (2012c). *Eestkoste*. URL: <http://www.sm.ee/tegevus/lapsed-ja-pere/vanemliku-hoolitsuseta-lapsed/eestkoste.html> (c) (viimati vaadatud 17. mai 2013)
- Sotsiaalministeerium (2012d). *Asendushooldus*. URL: <http://www.sm.ee/tegevus/sotsiaalhoolekanne/riigi-rahastatavad-teenused/asendushooldus.html> (viimati vaadatud 22. mai 2013)
- Statistika andmebaas. Eesti Statistikaamet. URL: <http://pub.stat.ee/px-web.2001/dialog/statfile2.asp> (viimati vaadatud 11.mai 2013).
- Teder, A. (2011). *Eesti noorte hoiakud internetipiraatluse suhtes*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool. Juhendaja Pille Pruulmann-Vengerfeldt, PhD. URL: http://dspace.utlib.ee/dspace/bitstream/handle/10062/18028/teder_annika.pdf?sequence=1 (viimati vaadatud 11.mai 2013).
- Tensbek, H. (2011). *Lapsendaja ootused ja tegelikkus*. Magistritöö. Tallinna Ülikool. Juhendaja: dotsent Anne Tiko, PhD
- Topper, K. (2012). *Lapsendamine Eestis: spetsialistide vaatenurk*. Bakalaureusetöö. Tartu ülikool. Juhendaja: Merle Linno MSW
- Tulva, T., Tikerpuu-Kattel A., Viiralt I., Väljataga S.(2002). *Laps Eesti ühiskonnas: probleemid kodus ja koolis*. Tallinna Pedagoogikaülikool.

LISA 1: Intervjuukava

Miks ja millega seoses hakkasite mõtlema lapsendamise/ kasuvanemaks hakkamise peale?

Mis või kes Teie otsust mõjutas?

Miks osalesite PRIDE koolitusel?

Mida te sellelt koolituselt ootasite?

Mida vajalikku Te sellelt koolituselt saite?

Kuidas koolitus mõjutas Teie otsust hakata kasuvanemaks/lapsendajaks?

Milline oli koolituse mõju teie ootustele ja hirmudele?

Millist toetust või abi Te veel oleks oodanud?

Mida on Teile juurde andnud otsus lapsendada/kasuvanemaks (mitte)hakata?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, **Eva Leppik** (sünnikuupäev: 24.12.1982)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose "**Vanemliku hooleta lapse perre võtmine – Kuidas sünnib otsus?**", mille juhendaja on Avo Trumm
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 27. mail 2013